

Scenario analyse
*economische
veiligheid*
vooruitblik 2025

Analistennetwerk Nationale Veiligheid

Scenario analyse economische veiligheid – vooruitblik 2025

Analistennetwerk Nationale Veiligheid

Minke Meijnders (Instituut Clingendael)
Sjibren de Jong (HCSS)
Peter van Bergeijk (ISS, Erasmus Universiteit)
Walter Manshanden (Neo-observatory)
Hans Stavleu (Curiozy)
Marcel Mennen (RIVM, editor)

Colofon

De scenario analyse economische veiligheid - vooruitblik 2025 is gemaakt door het Analistennetwerk Nationale Veiligheid in opdracht van de ministeries van Veiligheid en Justitie, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken.

Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM)
Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)
van het ministerie van Veiligheid en Justitie
De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD)
De Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek TNO
De Stichting Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'
Het Institute of Social Studies (ISS) van de Erasmus Universiteit Rotterdam

© RIVM 2016

Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding.

Minke Meijnders (Instituut Clingendael)
Sijbren de Jong (HCSS)
Peter van Bergeijk (ISS, Erasmus Universiteit)
Walter Manshanden (Neo-observatory)
Hans Stavleu (Curiozy)

Contact: marcel.mennen@rivm.nl

Inhoud

Opdracht en doelstelling	7	5 Scenario Handel Lokaal	31
1 Inleiding	9	5.1 Samenvatting	31
2 Scenario Heersers verdelen	13	5.2 Wat er aan vooraf ging	31
2.1 Samenvatting	13	5.3 2025 - De gebeurtenis “Be European: Buy Local!”	32
2.2 Wat er aan vooraf ging	13	5.4 Buitenlandse investeringen en overnames	33
2.3 2025 – De gebeurtenis “Verdeel en heers”	15	5.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid	33
2.4 Buitenlandse investeringen en overnames	16	5.6 Spionage	33
2.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid	16	5.7 Handelsroutes en piraterij	34
2.6 Spionage	16	5.8 Effecten	34
2.7 Handelsroutes en piraterij	16	5.9 Tot slot	36
2.8 Effecten	16	6 Samenvatting van de effecten	37
2.9 Tot slot	18	6.1 Hoofdpunten	38
3 Scenario Amerika dreigt	19	6.2 Buitenlandse investeringen en overnames	38
3.1 Samenvatting	19	6.3 Grondstoffenvoorzieningszekerheid	38
3.2 Wat er aan vooraf ging	19	6.4 Spionage	39
3.3 2025 – De gebeurtenis “Amerika dreigt”	20	6.5 Handelsroutes en piraterij	39
3.4 Buitenlandse investeringen en overnames	20	Bijlage 1 Het analistennetwerk Nationale Veiligheid	41
3.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid	21	Bijlage 2 Scenario methodiek	43
3.6 Spionage	21	Bijlage 3 Lijst van deelnemers aan de brainstormbijeenkomst	45
3.7 Handelsroutes en piraterij	21		
3.8 Effecten	22		
3.9 Tot slot	23		
4 Scenario Commons Communiceren	25		
4.1 Samenvatting	25		
4.2 Wat er aan vooraf ging	25		
4.3 2025 – De gebeurtenis “Commons Communications”	26		
4.4 Buitenlandse investeringen en overnames	27		
4.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid	27		
4.6 Spionage	27		
4.7 Handelsroutes en piraterij	27		
4.8 Effecten	28		
4.9 Tot slot	29		

Opdracht en doelstelling

De opdracht

In opdracht van de ministeries van Veiligheid en Justitie, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken heeft het Analistennetwerk Nationale Veiligheid een aantal toekomstscenario's opgesteld op het gebied van economische veiligheid die zich afspelen rond het jaar 2025. Deze scenario analyse heeft tot doel interdepartementale visie- en beleidsvorming op het gebied van economische veiligheid te ondersteunen en ambtelijk voor te bereiden.

Het Analistennetwerk Nationale Veiligheid

Het Analistennetwerk Nationale Veiligheid (ANV) is een gezaghebbend kennisnetwerk dat sinds 2011 in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie, namens de Stuurgroep Nationale Veiligheid (SNV), onafhankelijk scenario analyses verricht ten behoeve van het Nationaal Veiligheidsprofiel (NVP), voorheen de Nationale Risicobeoordeling (NRB). Daarnaast voert het ANV andere (ad hoc) analyses en studies uit van mogelijke bedreigingen of de toekomst van onze nationale veiligheid. Het ANV (zie Bijlage 1 voor een korte beschrijving) bestaat uit een vaste kern van zes organisaties en een omvangrijk netwerk van kennisinstellingen, uitvoeringsdiensten, bedrijven en adviesbureaus die afhankelijk van de kennisvraag worden ingeschakeld bij de te leveren producten. De vaste kern wordt gevormd door het RIVM, de AIVD, TNO, het instituut

Clingendael, het WODC en het Institute of Social Studies van de Erasmus Universiteit Rotterdam (ISS). Deze instellingen dragen gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inhoudelijke kwaliteit van het NVP en de andere producten van het netwerk.

Begeleiding en schrijversteam

De uitvoering van deze opdracht is gecoördineerd en begeleid door Curiozy¹, in opdracht van het ANV. Curiozy en het ANV hebben gezamenlijk het plan van aanpak opgesteld en afgestemd met de opdrachtgever, het proces gecoördineerd en de methodische begeleiding en borging verzorgd.

De scenario's zijn geschreven door een groep bestaande uit vertegenwoordigers van ISS (Institute for Social Studies, Erasmus universiteit), HCSS (The Hague Centre for Strategic Studies), Instituut Clingendael en Neo-observatory.

Het rapport

Dit rapport beschrijft vier toekomstscenario's omtrent 'economische veiligheid' rond het jaar 2025.

¹ CURIOZY is een adviesbureau dat toekomstgerichte nationale en internationale samenwerkingsprojecten ontwerpt en faciliteert waarmee teams onderdelen van (wereld-)vraagstukken vertalen naar innovatieve, schaalbare oplossingen of toekomstbeelden. Zie <http://curiozy.net>.

Deze scenario's bieden handvatten voor de analyse van de samenhang tussen economische veiligheid en geopolitieke ontwikkelingen. In de scenario's wordt in het bijzonder aandacht gegeven aan de rijksbreed geprioriteerde onderwerpen buitenlandse investeringen en overnames, grondstoffenvoorzieningszekerheid, piraterij en handelsroutes en, al dan niet digitale, spionage. De scenario's geven tevens de effecten weer op verschillende publieke belangen ten aanzien waarvan de overheid een taak en verantwoordelijkheid heeft: de Nederlandse economische belangen, nationale veiligheidsbelangen en internationale (handels)belangen.

1

Inleiding

Voor u ligt de toekomstverkenning Economische Veiligheid. De ministeries van Veiligheid en Justitie (NCTV), Economische Zaken en Buitenlandse Zaken hebben gezamenlijk, onder coördinatie van de NCTV, het Analistennetwerk Nationale Veiligheid (ANV) opdracht gegeven een aantal toekomstscenario's over de economische veiligheid te ontwikkelen, die zich afspelen rond 2025.

De uitvoering van deze opdracht is gecoördineerd en begeleid door Curiozy¹ en het ANV. Curiozy heeft vooral de methodische begeleiding en borging verzorgd. Gezamenlijk is een Plan van Aanpak en een methodiek voorgesteld, die zijn afgestemd met de opdrachtgevers, een klankbordgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de opdracht gevende ministeries, en de Interdepartementale Werkgroep Economische Veiligheid.

De hoofdvraag

De hoofdvraag van de scenarioanalyse luidde als volgt:

Op welke wijze hebben geopolitieke trends en ontwikkelingen op het gebied van buitenlandse investeringen in Nederlandse strategische bedrijven, grondstoffenvoorzieningszekerheid, (digitale) spionage en handelsroutes en piraterij impact op de Nederlandse economische veiligheid rond het jaar 2025?

De bedoeling was om de verschillende scenario's zo vorm te geven dat ze handvatten bieden voor interdepartementale strategische visievorming en beleidsdiscussies. Bij beleidsafwegingen die economische veiligheid raken staan verschillende publieke belangen centraal, die raken aan de beleidsverantwoordelijkheden van met name de ministeries van Veiligheid en Justitie, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken. De samenhang tussen en afweging van deze publieke belangen bepalen de verschillende handelingsperspectieven van de overheid.

De opdracht was om scenario's te produceren waarin het effect van mogelijk trends en ontwikkelingen op deze belangen terugkomen. De scenario's moeten inzicht geven in de wijze waarop risico's en kansen zich kunnen manifesteren in 2025 voor:

- continuïteit van vitale infrastructuur en strategische sectoren;

- toegang tot de voor de Nederlandse economie ‘kritische’ grondstoffen (biomassa, metalen/mineralen, energie);
- bescherming van hoogwaardige kennis en technologie;
- bescherming digitaal en fysiek van staatsgeheime informatie, werking van het Nederlandse veiligheidsbestel en trusted communities;
- strategische onafhankelijkheid van derde landen (democratische besluitvorming);
- veilige doorgang handelsroutes wereldwijd;
- bevorderen en in stand houden van een internationaal rechtssysteem voor handel en investeringen.

De scenario’s dienden bijzondere aandacht te geven aan de specifiek Nederlandse situatie ten aanzien van wet- en regelgeving, nationale veiligheidsbelangen, de Nederlandse internationale economische en politieke positie, de hoge mate van economische verwevenheid met het buitenland en de Nederlandse kenniseconomie met zijn topsectoren. In de scenario’s is overheidsoptreden geen variabele factor.

De scenario’s bevatten de volgende binnen economische veiligheid geprioriteerde thema’s:

- *Buitenlandse investeringen en overnames in Nederlandse strategische bedrijven;*
- *Grondstoffenvoorzieningszekerheid;*
- *(Digitale) spionage, inclusief bedrijfspionage;*
- *Handelsroutes en piraterij*

Aanpak

Voor de uitvoering van deze opdracht is een beproefde werkwijze gebruikt, die een snel resultaat oplevert: de Challenge methode. Deze methode is ontwikkeld en beproefd voor verschillende typen vragen die een snelle oplossing behoeven of voor studies met een explorerend karakter. Het Analistennetwerk Nationale Veiligheid heeft deze methodiek eerder met succes toegepast voor de ontwikkeling van Cyber Toekomst Scenario’s.

De werkwijze om tot de gevraagde scenario’s te komen bestond uit twee stappen:

- 1. Brainstorm bijeenkomst.** In deze bijeenkomst deelden circa 35 experts met verschillende achtergronden hun toekomstbeelden en trends met de schrijversgroep (in een aantal kleinere groepen van 8 tot 10 personen). De bijeenkomst bestond uit drie discussierondes, waarin achtereenvolgens de huidige ontwikkelingen (‘wat gebeurt er nu en in de komende jaren?’), verwachte ontwikkelingen over

5 jaar en zogenaamde wild cards (‘hoe kan het er in 2030 uit zien?’) werden gedeeld. Elke ronde werd afgesloten met een plenaire terugkoppeling. De bijeenkomst werd gefaciliteerd door TNO, partner in het Analistennetwerk Nationale Veiligheid. Deelnemende organisaties en sectoren waren: Instituut Clingendael, TNO, HCSS, Institute for Social Studies (Erasmus Universiteit), RIVM, VNO-NCW, NV Nederlandse Gasunie, de ICT sector, de multinationals, de telecom sector, de energie sector, Neo-Observatory, Ecorys, Panteia, Binck bank (namens de financiële sector), Cardano, Centraal Plan Bureau, Netherlands Foreign Investment Agency en de Ministeries van Veiligheid en Justitie, Economische Zaken, Financiën, Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, Binnenlandse Zaken en Defensie. In Bijlage 3 is een lijst opgenomen met de deelnemers aan de brainstormbijeenkomst.

De scenarioschrijvers hebben op een directe en een indirecte wijze informatie tot zich genomen. Door vier groepen te creëren en in elke groep een schrijver te laten deelnemen, zijn aan de hand van verschillende vragen discussies gehouden over toekomstige ontwikkelingen. Na afloop van de groepsdiscussie zijn de kernpunten in iedere discussiegroep plenair samengevat en besproken (indirecte informatieoverdracht).

- 2. Challenge.** In één week tijd werkte het team van vier schrijvers het scenariostelsel, de scenario’s én de eerste effecten op de economische belangen, de nationale veiligheidsbelangen en internationale (handels)belangen uitgewerkt. Elke schrijver was verantwoordelijk voor één scenario. De scenario’s dekten in onderlinge samenhang alle thema’s af die zijn ingebracht door de opdrachtgevers en door de experts tijdens de brainstormbijeenkomst. Aan het eind van de Challenge week zijn de scenario’s opgeleverd en gepresenteerd aan de opdrachtgevers.

Schrijversteam

Het schrijversteam bestond uit:

- Minke Meijnders (Instituut Clingendael)
- Sijbren de Jong (HCSS)
- Peter van Bergeijk (ISS, Erasmus Universiteit)
- Walter Manshanden (Neo-observatory)

De methodische en procesmatige begeleiding van de toekomstverkenning en het ontwerp van de studie zijn verzorgd door Hans Stavleu (Curiozy), mede ontwikkelaar van de Challenge methode.

Scenariostelsel

Op basis van informatie uit de brainstormbijeenkomst die voorafging aan het ontwikkelen van de toekomst-scenario's zijn twee factoren bepaald: fragmentatie en geopolitiek. Voor elk van deze twee factoren zijn relevante, op zichzelf staande, gezichtspunten benoemd. Van de zes mogelijke kruispunten van gezichtspunten zijn er vier gekozen die de basis vormen van de ontwikkelde toekomstbeelden: het scenariostelsel. Dit stelsel is beknopt weergegeven in Figuur 1. Een uitgebreidere toelichting op de totstandkoming van het stelsel is te vinden in Bijlage 2.

Samenvatting scenario's en leeswijzer

In de "Challenge Week" zijn de volgende vier toekomst-scenario's ontwikkeld, met het jaar 2025 als richtpunt²:

• Heersers verdelen

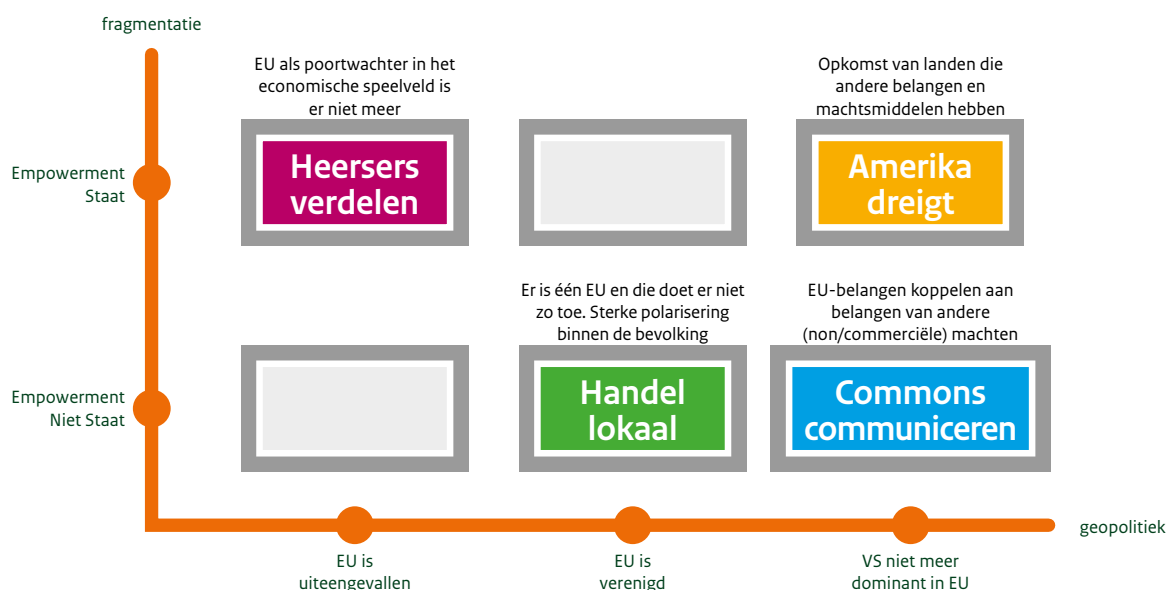
Europa valt uiteen als gevolg van de aanhoudende vluchtelingen crisis, een Brexit en het feit dat vele andere EU lidstaten het voorbeeld van Groot Britannië volgen. Door de aanhoudende druk op de grenzen sluit Europa een deal met Rusland over de sancties in de hoop dat de situatie in Syrië hiermee verbetert. Dit zet een kettingreactie in werking. De weg is hiermee vrij voor de Nord Stream II pijpleiding. De politieke deal over de pijpleiding betekent een

uitholling van het Europese mededingingsbeleid en EU-recht over het algemeen. Wat volgt is een graduele uitbreiding van het marktaandeel van Gazprom in Europa door 'verdeel en heers' tactieken. Bovendien, door gas en elektriciteit goedkoop te dumpen op de Europese markt ondergraven de Russen elke poging tot energie diversificatie. De gevolgen zijn desastreus: Europa zit bij Rusland in de tas en hybride dreigingen kunnen bijgevolg door de NAVO maar moeilijk worden afgeslagen. Door gas en elektriciteit goedkoop te dumpen op de Europese markt ondergraven de Russen elke poging tot energie-diversificatie.

• Amerika dreigt

De Nederlandse multinational DutchOil Company is voor zijn omzetgroei en toegang tot olie en gas steeds sterker afhankelijk geworden van samenwerking met China. Niet alleen om toegang te krijgen tot de Chinese markt, maar ook tot de markten en grondstoffen in ontwikkelingslanden, waar China op dat moment een grote invloed op heeft. Het bedrijf verkeert inmiddels financieel in zwaar weer en kan worden gered via een overname door een Chinees staatsbedrijf. Dit bedrijf stelt hierbij echter als voorwaarde dat DutchOil Company gas gaat winnen in de Zuid-Chinese Zee. Dit ontlokt een sterke reactie van de Amerikanen, die op zeer gespannen voet staan met de Chinezen in de regio. Nederland komt daardoor voor een lastig dilemma te staan.

Figuur 1. Schematische weergave van het gebruikte scenariostelsel.

² Deze scenario's en de inzichten die er uit voortvloeien zijn gebaseerd op expert judgement en vormen geen formele beleidsstandpunten van het Kabinet.

- **Commons communiceren**

Nederland is in 2025 een vrijhaven geworden voor commons (een voorbeeld hiervan is Bellingcat): samenwerkingsverbanden die zich richten op een goed doel, op basis van digitale netwerken, crowd funding, de Hoger Onderwijs instellingen en vrijwilligers. De centrale overheid kan daarmee op het punt van uitvoering niet concurreren. De markt kan het beter, vooral door gebruik van digitale middelen. Nederland vaart wel bij de open economie. Technologische ontwikkeling heeft kritische grondstoffen overbodig gemaakt en Nederland speelt een belangrijke rol in deze ontwikkelingen. Digitalisering zorgt er voor dat grenscontroles op personen niet nodig zijn. Het aantal falende staten neemt toe door het instorten van afzetmarkten voor grondstoffen. Nederland is een open huis voor spionnen, overnames en dergelijke. Nederland heeft met andere landen cruciale samenwerking op militair gebied en is afhankelijk van buitenlandse geheime diensten.

- **Handel lokaal**

In 2025 is de EU verkleind, maar versterkt uit de Brexit-crisis gekomen. Er is een Europees Ministerie van Financiën en de eerste Europese Presidentsverkiezingen zullen volgend jaar plaatsvinden. Deze institutionele versterking is weliswaar noodzakelijk en succesvol geweest om de Brexit-crisis te bezweren, maar blijkt onvoldoende draagvlak te hebben onder grote groepen van de bevolking, die zich afkeren van 'de politiek' en zich op lokaal niveau economisch en maat-

schappelijk organiseren. Er ontstaat als het ware een Europa van twee lagen. Een toplaag, met een versterkte centrale bestuurlijke structuur, en een onderlaag die steeds verder fragmenteert, polariseert en zich lokaal organiseert. Er zijn tendensen tot isolationisme en een minder grote afhankelijkheid van het buitenland. De paradox in dit scenario is dat Europa belangrijker wordt, maar er tegelijkertijd minder toe doet.

De scenario's zijn beschreven in de opeenvolgende hoofdstukken 2 tot en met 5.

Per scenario wordt eerst beschreven welke trends de hoofdrol spelen en vervolgens wat aan het scenario vooraf ging. Vervolgens wordt per scenario in separate paragrafen bijzondere aandacht besteed aan de onderwerpen

- Buitenlandse investeringen en overnames in Nederlandse strategische bedrijven
- Grondstoffenvoorzieningszekerheid (groene grondstoffen en metalen/mineralen)
- (Digitale) spionage, inclusief bedrijfsspionage
- Handelsroutes en piraterij

Tevens worden de scenario's in het kort gezien op effecten op de volgende drie belangen ten aanzien waarvan de overheid een publieke taak heeft:

- Nederlandse economische belangen
- Nationale Veiligheidsbelangen
- Nederlandse internationale (handels)belangen

Tot slot worden de scenario's afgesloten met enkele conclusies in de vorm van mogelijke dilemma's, kansen en risico's.

2

Scenario

Heersers verdelen

2.1 Samenvatting

Europa valt uiteen als gevolg van de aanhoudende vluchtelingen crisis, een Brexit en het feit dat vele andere EU lidstaten het voorbeeld van Groot-Brittannië volgen. Door de aanhoudende druk op de grenzen sluit Europa een deal met Rusland over de sancties in de hoop dat de situatie in Syrië hiermee verbetert. Dit zet een kettingreactie in werking. De weg is hiermee vrij voor de Nord Stream II pijpleiding. De politieke deal over de pijpleiding betekent een uitholling van het Europese mededingingsbeleid en EU-recht over het algemeen. Wat volgt is een graduele uitbreiding van het marktaandeel van Gazprom in Europa door ‘verdeel en heers’ tactieken. Bovendien, door gas en elektriciteit goedkoop te dumpen op de Europese markt ondergraven de Russen elke poging tot energie diversificatie. De gevolgen zijn desastreus: Europa zit bij Rusland in de tas en hybride dreigingen kunnen bijgevolg door de NAVO maar moeilijk worden afgeslagen.

2.2 Wat er aan vooraf ging

In de afgelopen 10 jaar is de Europese Unie (EU) er niet in geslaagd een oplossing te vinden voor de aanhoudende vluchtelingen crisis. Zoals analisten al voorspelde is het conflict in Syrië door de vele tegenstrijdige posities van betrokken internationale spelers onoplosbaar gebleken. De verschillende pogingen tot een staakt-het-vuren werden stevast door Rusland en de

Syrische regering gesaboteerd en liepen op niets uit. Gegeven de kennis dat verschillende Europese lidstaten, ondanks dat op het Minsk II-akkoord in Oekraïne nauwelijks voortgang werd geboekt, al langer terughoudend stonden tegenover verlenging van de sancties tegen Rusland initieerde het Kremlin een ‘hoog spel’ om te zien wie de langste adem heeft. De aanhoudende druk op de Europese grenzen door de toestroom van vluchtelingen zorgde er voor dat de EU de Schengenzone in de lente van 2016 voor 2 jaar opschortte. Kort na deze beslissing kwam de volgende klap voor Europa. Ondanks verwoede pogingen van de Britse Premier David Cameron om zijn landgenoten er van te overtuigen dat EU-lidmaatschap op de lange termijn gunstig was voor het Verenigd Koninkrijk koos 51,5% van het Britse volk in juni 2016 voor het verlaten van de Unie. Het vertrek van Groot-Brittannië zette de toon voor referenda in andere EU-lidstaten.

Geknakt door het vertrek van Groot-Brittannië en de roep om meer referenda slaagde de EU er in de zomer van 2016, als gevolg van interne verdeeldheid, niet in om de sancties tegen Rusland te verlengen. Het Kremlin had hiermee dus toch de langste adem. Het opheffen van de sancties was een gevoelige klap voor Oekraïne en de geloofwaardigheid van het gemeenschappelijke Europese buitenlands- en veiligheidsbeleid. Europa werd hiermee in een klap een langdurig bevroren conflict rijker.

In de tweede helft van 2016 maakte Gazprom haast met het aanleggen van de Nord Stream II pijpleiding

tussen Rusland en Duitsland. Inmiddels is duidelijk dat door het opheffen van de sancties, het verzet, aangetekend door de Europese Commissie, verschillende Europarlementariërs en enkele Centraal- en Oost Europese staten, op weinig steun kan rekenen onder invloedrijke EU-lidstaten. Er komt dan ook een politiek akkoord ten aanzien van het project waarbij Gazprom een uitzonderingspositie weet te bedingen en als enige aanbieder op de pijpleiding het gas mag transporteren. Tevens wordt de capaciteitsbeperking van het onshoregedeelte van Nord Stream (de OPAL pijpleiding, red.) opgeheven. Gazprom heeft hierna vrije doortocht richting de Noordwest-Europese markt en sluit de aanvoer-routes door Polen, Wit-Rusland en Oekraïne op 1 januari 2020 af. Bijna 80% van al het Russische gas dat naar Europa wordt getransporteerd loopt voortaan via Nord Stream. Polen, Slowakije en Oekraïne lijden financieel zwaar onder deze beslissing en maken zich ernstig zorgen over mogelijke gasafsluitingen in de toekomst. Politiek gezien betekent de vrije doorgang van Nord Stream de doodsteek voor de met zoveel bombarie aangekondigde Energie Unie; de poging van de Europese Commissie om te komen tot een gemeenschappelijk energiebeleid. Als gevolg hiervan treedt de verantwoordelijke eurocommissaris af. Het goed uitvoeren van zijn beleid was door de enorme winst van eurosceptische partijen bij de Europese verkiezingen in 2019 al flink moeilijker geworden, maar Nord Stream II was de druppel.

De beslissing heeft echter nog grotere gevolgen. De ingebruikname van Nord Stream II betekent immers dat EU regelgeving op het gebied van mededinging – een exclusieve Europese bevoegdheid – niet is opgewassen tegen pure machtpolitiek. Een verdere uitholling van Europese bevoegdheden ligt op de loer. Financieel en politiek verzwakt door het wegvallen van de aanvoer routes door Oekraïne en Wit-Rusland sluiten Polen en Slowakije noodgedwongen een contract af met Gazprom voor bevoorrading door de Noordelijke route. De aanwezigheid van de Russische marine in de Baltische Zee nam tijdens en na de bouw van Nord Stream II zienderogen toe, officieel ‘om de aanwezige pijpleidinginfrastructuur te beschermen’. Jaren later blijkt dat tijdens de aanleg van de pijpleiding onderzeeërs afluister- en ‘jamming’ apparatuur hebben aangebracht op onderzeese ICT kabels.

Waar Gazprom stilaan zijn machtspositie in Europa verstevigt, lijdt het bedrijf nog altijd onder de concurrentie van alternatieve energiebronnen en de import van vloeibaar gas (LNG). Op 1 februari 2020 volgt een radicale koerswijziging: de president van Rusland realiseert zich dat Gazprom deze strijd op

lange termijn waarschijnlijk verliest. Ten einde de positie van Gazprom voor de komende decennia te waarborgen – en zo lang als mogelijk nog geld te kunnen verdienen met de verkoop van fossiele energie én hier geopolitiek garen bij te spinnen – besluit het management om de aardgasprijzen radicaal te verlagen. Het gas wordt voortaan op grote schaal op de Europese markt gedumpt. “Wat Saoedi-Arabië kan met de olie, dat kunnen wij met aardgas” zegt de CEO van Gazprom. Het Russische staatsbedrijf Rosatom doet ook een duit in het zakje. Nucleaire reactoren gebouwd door Rosatom dumpen een deel van de elektriciteit die in Wit-Rusland en Kaliningrad wordt geproduceerd over de grens en drukken daarmee – succesvol – pogingen tot diversificatie op de elektriciteitsmarkten in Centraal- en Noordoost Europa de kop in. De gevolgen voor de Europese energiemarkt zijn desastreus. Mede geholpen door een sterke aanwezigheid van rechts-populistische regeringen door heel Europa wordt regelmatig gewezen op ‘het Russische perspectief en de noodzaak aan coöperatie’ waardoor Gazprom het ene na het andere contract openbreekt. Eerder dood gewaande pijpleidingprojecten als South Stream/Turkish Stream worden weer uit de kast gehaald en succesvol aangelegd. Ook hier blijkt het te wemelen van de afluister- en jamming apparatuur. Het vermoeden, sterk voor het voetlicht gebracht indertijd door de leiders van de Baltische Staten, dat Rusland Anti-Access/Area Denial (A2/AD) capaciteiten³ opbouwt in Kaliningrad, op de Krim en in Syrië rijst nu ook in Noordwest Europa. Tegen die tijd echter is het al te laat. Belangrijke delen van Europa, vooral de Noordoost- en Zuidoostflank (Baltische Zee en Zwarte Zee) zijn uitermate kwetsbaar voor militaire en hybride vormen van agressie (bijvoorbeeld cyber aanvallen) – de Krim en Kaliningrad staan als ‘launching pads’ vol met tactische nucleaire wapens en geavanceerd luchtafweergeschut – en door de grote mate van importafhankelijkheid van Russisch aardgas is hard reactief optreden via de NAVO in het geval van een crisis uiterst delicaat geworden. Als defensieve alliantie verliest de NAVO hierdoor langzaam haar geloofwaardigheid.

Op de energiemarkt holt het marktaandeel van LNG en hernieuwbare energie achteruit. Mede door het stoppen van de aardgasproductie in Groningen en het feit dat LNG en hernieuwbare energie onrenda-

³ Anti Access/Area Denial (A2/AD) wapens zijn wapens die er op gericht zijn om te voorkomen dat een tegenstander een gebied (territorium) kan bezetten, dan wel doorkruisen. Voorbeelden hiervan zijn geavanceerde luchtafweergeschut of anti-schip raketten gestationeerd langs de kust met een aanzienlijk bereik.

bel blijken door de strategie van Gazprom ziet de Nederlandse Minister van Economische Zaken Joris Goedkoop zich in april 2022 genoodzaakt om een langdurig contract met Gazprom te ondertekenen. Enkele jaren later ligt het grootste deel van Europa aan het infuus van Rusland, is de Energie Unie een idee uit de verre geschiedenis en trekt Rusland geopolitiek sterk aan de touwtjes. In Oekraïne viel de Maidan regering uit elkaar een jaar nadat Europa de sancties tegen Rusland ophief. In Wit-Rusland zweert Nikolai Lukashenko, de zoon van oud-President Alexander Lukashenko, trouw aan Rusland tijdens zijn inauguratie als President van Wit-Rusland in 2025. Over het formeren van beleid richting voormalige Sovjetrepublieken zoals indertijd met het Europese Nabuurschaps- en Partnerschapsbeleid wordt feitelijk al jaren niet meer gesproken. Er lijkt in Europa een nieuw ‘IJzeren Gordijn’ te zijn opgericht.

Heersers verdelen

2.3 2025 – De gebeurtenis “Verdeel en heers”

Het is 5 augustus 2025. De zon schijnt, de lucht is strakblauw, het is een prachtige dag. Waar buiten de mensen positief zijn gestemd en naar hartenlust van het weer genieten is de stemming in de bestuurskamer van NovaSola, een grote producent van zonnepanelen in Nederland, ondanks het goede weer beduidend minder vrolijk. “Ben blij als het voorbij is” zegt bestuursvoorzitter Paul Zomer tegen zijn collega. Zomer staat op het punt om de aandeelhouders van het bedrijf toe te spreken. Het bedrijf zit al maanden in financieel zwaar weer en is gedwongen uitstel van betaling aan te vragen. Een faillissement dreigt. “Hoe heeft het zo ver kunnen komen?” vraagt Zomer zich af.

Lang zag de markt voor hernieuwbare energie in Europa er rooskleurig uit en NovaSola leek hiervan flink te gaan profiteren. Geïnspireerd door de Duitse Energiewende en het klimaat akkoord van Parijs wilde NovaSola op grote schaal zonne-energie installaties uitrollen door Europa. Het marktaandeel van hernieuwbare energie ten opzichte van kolen, olie en gas leek immers flink te gaan groeien. Het liep echter anders. Door de aanhoudende druk op de EU als gevolg van het niet weten op te lossen van de vluchtelingen crisis, het vertrek van Groot-Brittannië en een grote winst van eurosceptische partijen bij de

Europese verkiezingen van 2019 viel Europa langzaam uiteen. Vrijwel direct na de formele opheffing van de EU op 1 januari 2020 begon de hernieuwbare energie industrie in Europa zware klappen te krijgen. Al enkele jaren dumpt het Russische staatsgasbedrijf Gazprom op grote schaal aardgas op de Europese markt in een ultieme poging om zijn marktaandeel te verdedigen en de hernieuwbare industrie op de knieën te krijgen. Door aardgas bewust onder de marktprijs te verkopen maken de Russen de ‘transitiebrandstof’ buitengewoon aantrekkelijk ten opzichte van alternatieve energiebronnen, tot grote woede van bedrijven in de hernieuwbare energie industrie, ngo’s en andere belangengroeperingen. De Europese Commissie, traditioneel de waakhond op het gebied van mededinging is niet meer, en de Wereld Handelsorganisatie (WTO) is hopeloos verdeeld. Rusland maakt hier gretig gebruik van door allerhande bilaterale deals te sluiten met Europese staten.

De beslissing van Rusland om aardgas te dumpen is opmerkelijk, gegeven dat het land in de periode 2014-2018 nog gebukt ging onder de lage olieprijs als gevolg van de schalierevolutie in de Verenigde Staten (VS) en de ‘pompen of verzuipen’ strategie van Saoedi-Arabië. Omdat Rusland zelf niet bij machte was hier iets aan te veranderen – vermindere van productie hielp immers enkel de concurrentie – deed het de president van Rusland uiteindelijk de ogen openen. Als Gazprom, een belangrijke machtspijler van de Russische staat, een rol van betekenis wilde spelen richting de toekomst, en niet ten onder wilde gaan aan de Europese drive voor vergroening, moest het zijn marktaandeel in Europa met hand en tand verdedigen. Gesterkt door het opheffen van de sancties waardoor Rusland weer toegang kreeg tot internationale kredietmarkten deed dit het Kremlin er toe besluiten om, à la Saoedi-Arabië, de sluizen vol open te zetten. Waar deze strategie in eerste instantie vooral LNG uit andere landen de nek omdraaide, volgde snel daarna de hernieuwbare-energie industrie. Naast aardgas, deed Rusland hetzelfde met zijn nucleaire industrie. Reactoren die werden gebouwd in Wit-Rusland en de Russische exclave Kaliningrad dumpen al jaren hun elektriciteit onder de marktprijs in omliggende landen. Het resultaat is dat de Europese hernieuwbare-energie industrie op omvallen staat en Solar Systems een van de vele bedrijven is dat een slecht nieuws vergadering moet houden. Het is zover, Zomer loopt richting de vergaderzaal en gaat staan achter het spreekgestoelte. Hij windt er geen doekjes om. “We hebben ons lot niet meer in eigen hand..” zegt hij als een voetbalcoach na een slechte kwalificatieserie. En daarmee gaat de hoop

van NovaSola om een grote speler te worden op de hernieuwbare energiemarkt als een nachtkaars uit. Vanuit de zaal weerklinkt een luid boegeroep. Al snel grijpen enkele aandeelhouders de microfoon. Zij uiten hun ongenoegen en maken duidelijk dat “die hoge heren in Brussel nooit en te nimmer die Nord Stream 2 pijpleiding hadden moeten goedkeuren!”. De schuld voor het drama wordt veelal bij de bureaucraten in Brussel gelegd die in de ogen van de aandeelhouders de ene foute beslissing op de andere stapelden. Ook Zomer zelf moet het ontgelden. “Ik moest van jullie in zonne-energie investeren en kijk nu eens....ik ben al mijn geld kwijt!!!” schreeuwt een aandeelhouder van achteruit de zaal. Hij wordt luidkeels bijgestaan door de andere deelnemers. De vergelijkingen met het Britse Lagerhuis dienen zich aan. Symbolisch wellicht, aangezien daar de nagel in de kist van Europa is gezet. Na afloop van de vergadering kijkt Zomer nog even op zijn telefoon. Een groot aantal push messages met grote letters ‘BREAKING NEWS’ passeren de revue. “Rusland is net Letland binnengevallen” meldt hij aan een collega...

2.4 Buitenlandse investeringen en overnames

De impact van het scenario op overname en investeringen is negatief. Door het uiteenvallen van de EU is het toezicht op Europese mededingingswetgeving zo goed als verdwenen en is nationale wetgeving leidend. Rusland maakt hier via Gazprom dankbaar gebruik van en weet veel energieassets door heel Europa op te kopen (inclusief in Nederland), wat significante veiligheidsrisico's met zich meebrengt. In feite zien we een terugkeer naar het oude business model van Gazprom (verticale integratie) wat juist door Europa aan banden was gelegd.

2.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid

Rusland is de dominante speler op de Europese gasmarkt. Als gevolg van de ‘pompen of verzuipen’ strategie van Gazprom is de hernieuwbare-energie industrie in het nauw gedreven en het aandeel hernieuwbare energie in de Europese energiemix danig geslonken. LNG is in veel gevallen niet concurrerend ten opzichte van Russisch gas. Langetermijncontracten voor aardgasleveranties zijn wederom de norm en Nederland importeert een substantieel gedeelte van zijn aardgas uit Rusland, aangeleverd via de Noordelijke route (via Nord Stream). In het geval van politieke spanningen met Rusland, aarzelt Gazprom niet om de gasdruk te verlagen onder het mom van ‘technische storing’. Nederland jaagt nog altijd op de daders van de ramp met de MH-17. Moskou deinst er niet voor terug om Nederland off

the record er aan te herinneren dat de innige economische band met Rusland kwetsbaar kan zijn voor Den Haag.

2.6 Spionage

Door het aanbrengen van af luister en jamming apparatuur door de Russen in de Baltische en Zwarte Zee wordt op grote schaal afgeluisterd op onderzeese ICT-infrastructuur. Om druk uit te oefenen op Europese staten in het geval van onenigheid op het dossier buitenlands beleid maakt Rusland veelvuldig gebruik van cyberaanvallen. Door de hoge mate van afhankelijkheid van geïmporteerd aardgas zijn NAVO-lidstaten terughoudend om dergelijke aanvallen als een artikel V gebeurtenis te beschouwen. Langzaam wordt hiermee de geloofwaardigheid van de NAVO minder.

2.7 Handelsroutes en piraterij

Het aantal aanvoerroutes van aardgas naar Europa wordt significant gereduceerd. De aanvoerroutes door Wit-Rusland en Polen, en Oekraïne worden door Gazprom opgeheven. Hierdoor vloeit rond de 80% van al het aardgas naar Europa langs de Noordelijke route (via Nord Stream). Deze aanvoerroute staat volledig onder controle van Gazprom. Landen als Polen, Oekraïne, Slowakije en andere kunnen politiek onder druk worden gezet zonder dat Rusland hierbij bang hoeft te zijn dat het de relaties met zijn belangrijke (grote) westerse klanten schaadt.

2.8 Effecten

In onderstaande tabellen zijn de effecten van dit scenario weergegeven op een aantal indicatoren binnen de thema's *Economie*, *Nationale veiligheid* en *Internationale betrekkingen*. Rood gemarkeerde indicatoren geven een negatief effect aan, oranje gemarkeerde indicatoren een neutraal effect en groen gemarkeerde indicatoren een positief effect.

Economie

Indicator	Toelichting beoordeling
Investeringsklimaat	Level playing field wordt ondermijnd door wegvallen effectieve concurrentiewetgeving. Risico op scheve verhoudingen binnen Europa.
Innovatie / technologie	Niet van toepassing.
Duurzaamheid	Hernieuwbare energie-industrie wordt ondermijnd.
Groei	Uiteenvallen EU is negatief voor handelsnatie Nederland.
Concurrentiekracht	Uiteenvallen EU is negatief voor handelsnatie Nederland; Nederland profiteert van uniforme regelgeving.
Werkgelegenheid	Uiteenvallen EU is negatief voor handelsnatie Nederland; belemmert groei.

Nationale veiligheid

Indicator	Toelichting beoordeling
Fysieke veiligheid	Directe veiligheidsrisico is beperkt voor Nederland.
Internationale positie	Door uiteenvallen EU verslechtert internationale positie Nederland.
Sociale stabiliteit	Directe effect is beperkt voor Nederland.
Ecologie	Hernieuwbare energie-industrie wordt ondermijnd.
Integriteit grondgebied	Russische A2/AD capaciteiten ondermijnen NATO respons.
Informatie en intellectueel eigendom	Spionageactiviteiten van Rusland in NAVO-gebied.

Internationale betrekkingen

Indicator	Toelichting beoordeling
Internationale rechtsorde	Ondermijning absolute juridische competenties Europa. Opheffen sancties Rusland ondanks afwezigheid herstel. Oekraïense soevereiniteit ondermijnt internationaal recht.
Multilateraal	EU valt uiteen, minder multilaterale samenwerking. Meer bilateraal.
Europees	EU valt uiteen.
Bilateraal	Bilaterale verhoudingen met andere Europese landen zullen op gespannen voet staan door golf aan referenda.
Verhoudingen (groot) machten	Rusland zal aan macht winnen. Europa boet macht in.

2.9 Tot slot

- Het vasthouden aan Europese concurrentieregels voor Nord Stream II voorkomt een consolidatie van marktmacht van Gazprom in Europa;
- Het vasthouden aan Europese concurrentieregels vergroot de kansen van de hernieuwbare-energie-industrie in Europa om daadwerkelijk een energietransitie te bewerkstelligen;
- Indien Europa de Nord Stream II-pijpleiding door middel van een politiek akkoord toestaat zet het daarmee EU-mededingingswetgeving in haar hemd en ondermijnt het een pijler van Europa;
- Nord Stream II behelst een keuze tussen korte termijn economisch gewin en een verhoogd risico op lange termijn geopolitieke sabotage. Nederland dient zich hier terdege bewust van te zijn.

3 Scenario Amerika dreigt

3.1 Samenvatting

De Nederlandse multinational DutchOil Company is voor zijn omzetgroei en toegang tot olie en gas steeds sterker afhankelijk geworden van samenwerking met China. Niet alleen om toegang te krijgen tot de Chinese markt, maar ook tot de markten en grondstoffen in ontwikkelingslanden, waar China op dat moment een grote invloed op heeft. Het bedrijf verkeert inmiddels financieel in zwaar weer en kan worden gered via een overname door een Chinees staatsbedrijf. Dit bedrijf stelt hierbij echter als voorwaarde dat DutchOil Company gas gaat winnen in de Zuid-Chinese Zee. Dit ontlokt een sterke reactie van de Amerikanen, die op zeer gespannen voet staan met de Chinezen in de regio. Nederland komt daardoor voor een lastig dilemma te staan.

3.2 Wat er aan vooraf ging

China is de Verenigde Staten al ruim voorbijgestreefd als grootste economie ter wereld. Ook voor Nederland is het een erg belangrijke handelspartner, China is bovendien één van de grootste investeerders in Nederland.

China is ook op het wereldtoneel een speler van formaat. Dit is onder meer zichtbaar in de Zuid-Chinese Zee, waar het strategisch evenwicht is

verschoven door een steeds assertiever China. Het land claimt al jaren grote delen van deze zee en heeft inmiddels talloze kunstmatige eilandjes gecreëerd. Het heeft tevens zijn militaire aanwezigheid in de afgelopen jaren enorm opgevoerd, het beschikt onder andere over vliegdekschepen en air-refueling capaciteiten waardoor het verder van huis kan opereren. De Paracel- en de Spratlyeilanden zijn inmiddels volledig gemilitariseerd. Het gebied is vooral van strategisch belang vanwege de enorme gas- en olievoorraden die zijn aangetroffen. Chinese staatsbedrijven zijn bezig deze grondstoffen te delven. Vanwege de gespannen relatie zijn de offshore olie- en gasinstallaties inmiddels ook standaard voorzien van militaire bescherming. De VS hebben de tegendruk op China als regionale macht in de regio steeds verder opgevoerd. Er is sprake van enorme rivaliteit in deze regio tussen de twee grootmachten.

DutchOil Company, een grote Nederlandse oliemaatschappij, opereert in deze veranderde wereld. Het bedrijf heeft traditioneel een zeer grote invloed op de Nederlandse economie. De afgelopen jaren is het bedrijf voor zijn omzetgroei en toegang tot olie en gas steeds sterker afhankelijk geworden van samenwerking met China. Niet alleen om toegang te krijgen tot de Chinese markt, maar ook tot de markten en grondstoffen in ontwikkelingslanden, waar China een grote invloed heeft opgebouwd.

Amerika dreigt

3.3 2025 – De gebeurtenis “Amerika dreigt”

Het is 1 maart 2025, een regenachtige dag. Het is al laat, maar er brandt nog licht op het Binnenhof. Binnen heerst een gespannen stilte. Aan de ene kant van de kamer ijsbeert de minister van Buitenlandse Zaken, Ben Bruggemans. Hij probeert zijn gedachten te ordenen, maar dat is nog niet zo gemakkelijk. Peinzend kijkt hij naar het scherm aan de andere kant van de kamer, waarop de newsfeed te zien is. Al enkele dagen wordt het nieuws gedomineerd door beelden van Chinese en Amerikaanse schepen in de azuurblauwe wateren van de Zuid-Chinese Zee. De spanningen in de regio zijn toegenomen nadat een militair incident, hoewel onbedoeld, heeft plaatsgevonden tussen de VS en China. De wereld hield even zijn adem in toen een Amerikaans oorlogsschip, dat China opnieuw tarte door de zoveelste “vrijheid van navigatie”-operatie, werd geramd door een schip van de Chinese marine. De VS hebben inmiddels aangekondigd alles op alles te zetten om de Chinese invloed op de Zuid-Chinese Zee te minimaliseren.

Aan de grote tafel in het midden van de kamer zit de minister van Economische Zaken, Fatima Adimila diep in gedachten in haar lege koffiekopje te roeren. “Hoe heeft het zover kunnen komen?” denkt Adimila. Eerder deze maand werd duidelijk dat DutchOil Company in grote financiële problemen terecht was gekomen en dat het bedrijf aan de rand van de afgrond stond. Dit had bij Adimila een paar slapeloze nachten veroorzaakt. Ook op het departement had het tot veel spanningen geleid, omdat het de Nederlandse Staat aan financiële middelen ontbrak om het bedrijf over te nemen. De redding leek echter nabij toen een grote Chinese investeerder, China Capital (een Chinees staatsbedrijf), afgelopen week op het toneel was verschenen. Dit bedrijf leek de enige serieuze kandidaat voor overname van DutchOil Company. Het was eerlijk gezegd ook te mooi om waar te zijn, dacht Adimila bij zichzelf. En inderdaad, er bleek een addertje onder het gras te zitten: voorwaarde voor de overname is dat DutchOil Company gas gaat winnen in opdracht van Chinese staatsbedrijven in de Zuid-Chinese Zee. “Ongelooflijk, hoe snel dit de Amerikanen ter oren is gekomen!” dacht Adimila. Haar Amerikaanse collega Brooks liet er geen onduidelijkheden over bestaan tijdens de teleconferentie eerder deze avond: als China inderdaad DutchOil Company overneemt dan

zullen de VS de toegang van DutchOil Company op de Amerikaanse markt per direct ontzeggen. Bovendien dacht Adimila tussen de regels door te begrijpen dat ook andere vormen van economische samenwerking zouden worden teruggeschroefd. Adimila moest direct denken aan de toch al in zwaar weer verkerende Nederlandse gasector. “Altijd weer die Amerikanen” moppert Bruggemans binnensmonds. Adimila schrikt op uit haar gedachten, “Wat zeg je?” Onderzoekend kijkt ze Bruggemans aan. “Altijd weer die Amerikanen!” roept Bruggemans nu harder, “ze weten dondersgoed dat wij ze nog nodig hebben!”. “Het zijn juist de Chinezen die we nodig hebben!” werpt Adimila tegen. “Ach nee!”, roept Bruggemans verhit, “als we dit doorzetten dan zullen we door toedoen van de Amerikanen alleen komen te staan binnen de NAVO.” “Dat kunnen we ons simpelweg niet permitteren!” gaat Bruggemans verder, “niet nu Rusland Letland is binnengevallen en zijn macht nog verder zal uitbreiden.” “We hebben de NAVO harder nodig dan ooit!”. Adimila laat een stilte vallen, al zuchtend staat ze op. “Alles goed en wel, maar moeten we dan één van de grootste Nederlandse bedrijven laten omvallen?” Zonder een antwoord terug te verwachten beent ze de kamer uit, Bruggemans in twijfel achterlatend.

3.4 Buitenlandse investeringen en overnames

China investeert op grote schaal in Nederland, met name in strategische sectoren. Dit levert Nederland bovenal veel economische voordelen op in termen van werkgelegenheid en economische groei. In dit scenario is er sprake van een mogelijke overname van een voor Nederland strategisch bedrijf, Dutch Oil Company, door China Capital. Dit is een Chinees staatsbedrijf, waarop de Chinese overheid een grote invloed heeft. Zo is de bestuurder van de dit bedrijf aangesteld door de Communistische Partij. Bovendien ambieert hij, zoals veel bestuurders van Chinese staatsbedrijven, na deze functie een hoge positie binnen de Communistische Partij. China Capital heeft schulden, maar kan dankzij financiële steun van de Chinese staat toch een serieuze poging doen DutchOil Company over te nemen.

Met een eventuele overname krijgt China, via dit staatsbedrijf, toegang tot hoogwaardige en essentiële kennis en technologie. Dit kan potentieel bedreigend zijn voor de Nederlandse kennis en concurrentiepositie. Maar ook de VS, die de bewegingen van China met argusogen volgen, zullen deze toegang tot technologische kennis als potentieel bedreigend beschouwen. Dit kan vervolgens weer gevolgen hebben voor de Amerikaanse investeringen in Nederland.

Er zijn zorgen dat de Chinese overheid haar invloed kan gebruiken via deze staatsbedrijven om politieke doelen na te streven. Economische doelen (behalen van winst, vergroten van concurrentievermogen, vergroten export etc.) zijn belangrijk, maar uiteindelijk zijn politieke doelen doorslaggevend voor China Capital. Een nadrukkelijk risico van overname door een Chinees bedrijf, is dat het kan worden verplicht of gebruikt om acties te ondernemen die tegen de haren van andere belangrijke handelspartners instrijken. In dit scenario raakt Nederland op deze wijze betrokken bij spanningen tussen de VS en China.

3.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid

In termen van toegang tot grondstoffen is in dit scenario een goede relatie met China essentieel. Het land is nog steeds één van de grootste leveranciers van zeldzame aardmetalen, die van het grootste belang zijn voor de Nederlandse economie. Echter, er zijn inmiddels ook moderne extractietechnieken beschikbaar die het mogelijk hebben gemaakt dergelijke materialen te extraheren uit mijnafval. Hierdoor beschikken de VS nu ook over relatief grote hoeveelheden zware aardmetalen. Beiden landen gebruiken, hoewel niet altijd expliciet, toegang tot deze grondstoffen als een pressiemiddel tegen Nederland in zijn standpunt over eventuele overname van DutchOil Company.

Een goede relatie met China is niet alleen essentieel voor de leveringszekerheid uit China zelf, maar ook voor die uit Afrika. Afrika beschikt over zo'n 10% van de olie en gasreserves ter wereld. China heeft een belangrijke invloed op het Afrikaanse continent en kan aldus de toegang tot de grondstoffen beperken. In de Zuid-Chinese Zee is in dit scenario inderdaad ruim 200 miljard vaten olie aangetroffen en 25.000 miljard kubieke meter aardgas. De ontdekking van dergelijke hoeveelheden heeft in eerste instantie een prijsdempend effect op de grondstoffen voor Nederland. Echter, als het conflict op de Zuid-Chinese Zee militair verder escaleert, dan heeft dit ook gevolgen voor de toegang tot deze voorraden. Nederland voelt daar de gevolgen van, onder andere in de vorm van prijsstijgingen van deze grondstoffen.

3.6 Spionage

Er is in dit scenario sprake van steeds grotere spelers en steeds grotere (economische) belangen. Daarbij draait het ook steeds meer om (toegang tot) kennis. Om een voorsprong te creëren, dan wel te behouden, worden internationale spionageactiviteiten enorm opgeschaald. Technologische ontwikkelingen hebben het mogelijk gemaakt steeds makkelijker

digitale spionageactiviteiten te ontplooiën. Nederland is enerzijds een aantrekkelijk doelwit vanwege zijn hoogwaardige kenniseconomie, anderzijds omdat het zich nog onvoldoende weet te beschermen tegen dergelijke activiteiten.

De grootste dreiging van digitale spionage komt in dit scenario van statelijke actoren. China heeft daarbij een groot voordeel in het digitale domein. Het trekt zich, anders dan veel democratische landen, minder aan van de regels van de internationale rechtsorde, waarover in principe internationale consensus bestaat dat deze ook gelden in het cyberdomein. De verwevenheid van de Chinese overheid en het bedrijfsleven vergemakkelijkt het uitvoeren van zeer frequente (economische) spionageactiviteiten. Het is daarbij gericht op het vergaren van technologische kennis en kennis over voorgenomen investeringen. Zo heeft de Chinese overheid China Capital voorzien van de nuttige informatie voor de onderhandelingen voor overname van DutchOil Company.

Niet alleen China, maar ook de VS, die de economische afstand met China steeds groter zien worden, ontplooiën ook op grote schaal spionageactiviteiten. Op deze wijze wisten de Amerikanen dat China op het punt stond DutchOil Company over te nemen (met bijbehorende voorwaarde).

3.7 Handelsroutes en piraterij

De Zuid-Chinese Zee is van groot belang vanwege zijn strategische ligging, het verbindt de Indische met de Grote Oceaan. De drukste scheepvaarroutes gaan door dit gebied, onder andere door de nauwe straten van Malakka, Sunda en Lombok.

De sterk opgelopen spanningen in de Zuid-Chinese Zee en de militarisering van grote delen hiervan, hebben ernstige gevolgen voor de vrije doorvaart op zee. Dit raakt in eerste instantie vooral China, dat voor een groot deel afhankelijk is van olie en gas die door dit gebied heen moeten worden vervoerd, maar ook de VS. China heeft echter, als onderdeel van het "One Belt, One Road" (ook wel "Zijderoute") initiatief, de afgelopen jaren hard gewerkt aan alternatieve routes en zet deze nu in.

De toegenomen spanningen en militarisering van de Zuid-Chinese Zee, hebben ook direct gevolgen voor de handelsstromen naar en van Europa. Dit geldt zeker ook voor de Rotterdamse haven, waar China de containervervoer domineert.

Door de toegenomen aanwezigheid van zowel Amerikaanse als Chinese marine, is piraterij in de regio sterk afgenomen.

3.8 Effecten

In onderstaande tabellen zijn de effecten van dit scenario weergegeven op een aantal indicatoren binnen de thema's *Economie*, *Nationale veiligheid* en *Internationale betrekkingen*. Rood gemarkeerde indicatoren geven een negatief effect aan, oranje gemarkeerde indicatoren een neutraal effect en groen gemarkeerde indicatoren een positief effect.

Economie

Indicator	Toelichting beoordeling
Investeringsklimaat	Zal de investeringen uit zowel de VS als China doen afnemen.
Innovatie / technologie	Geen invloed verwacht op het gebied van innovatie.
Duurzaamheid	Geen invloed op sustainability.
Groei	Spanningen tussen grootmachten zijn negatief voor Nederland als handelsnatie.
Concurrentiekracht	Strijd tussen grootmachten.
Werkgelegenheid	Afname economische groei.

Nationale veiligheid

Indicator	Toelichting beoordeling
Fysieke veiligheid	Niet zo snel sprake van doden en gewonden.
Internationale positie	Nederland zit klem in strijd tussen twee grootmachten waardoor het moeilijker kan opereren.
Sociale stabiliteit	Het eventueel doen omvallen van DutchOil Company en de betrokkenheid bij het conflict op Zuid-Chinese Zee zorgt voor maatschappelijke onrust in Nederland.
Ecologie	De geopolitieke dreiging in dit scenario heeft geen invloed verwacht op natuur en milieu. Als er daadwerkelijk gas en olie gewonnen gaat worden onder druk van de Chinese staat, kan dat wel ecologische gevolgen hebben.
Integriteit grondgebied	Nederlandse positie in de NAVO komt in gevaar.
Informatie en intellectueel eigendom	Chinees staatsbedrijf krijgt potentieel toegang tot informatie van een strategisch bedrijf van Nederland.

Internationale betrekkingen

Indicator	Toelichting beoordeling
Internationale rechtsorde	China is een tegenstander van de liberale economische orde en politieke waarden.
Multilateraal	De alternatieve instituties onder andere opgericht door China hebben “Westerse” instituties als IMF en de Wereldbank onder druk gezet.
Europees	Nederland komt geïsoleerd te staan in NAVO-verband. Kan tevens spanning veroorzaken tussen Europese lidstaten.
Bilateraal	De bilaterale relaties van Nederland met China en de VS komen onder druk.
Verhoudingen (groot)machten	De verhoudingen tussen China en VS staan op scherp.

3.9 Tot slot

Dilemma's

- Hoewel China steeds belangrijker wordt op economische vlak, zijn we voor de bescherming van onze veiligheid nog afhankelijk van de Verenigde Staten.
- Investerings komen steeds vaker uit landen die niet per se dezelfde politieke en economische liberale normen en waarden delen. Hoe moeten we daarmee om gaan?
- Zijn kennis en knowhow voldoende beschermd als er sprake is van overname van staatsbedrijven?
- Hoewel DutchOil Company niet direct een vitaal onderdeel is van de vitale Nederlandse infrastructuur, is het wel van grote invloed op de Nederlandse economie. Moet een overname dan getoetst worden aan nationaal belang?

Kansen

- Nederland/EU zou zijn invloed kunnen aanwenden om verdere escalatie in de Zuid-Chinese Zee te voorkomen (o.a. expertise internationaal zeerecht) door de landen in de regio te stimuleren, inclusief China en de VS, tot veiligheidsafspraken te komen.

4 Scenario Commons Communiceren

4.1 Samenvatting

Nederland is in 2025 een vrijhaven geworden voor commons: samenwerkingsverbanden die zich richten op een goed doel, op basis van digitale netwerken, crowd funding, de Hoger Onderwijs instellingen en vrijwilligers. Nederland vaart wel bij de open economie. Technologische ontwikkeling heeft kritische grondstoffen overbodig gemaakt, evenals fossiele brandstof, en Nederland speelt een belangrijke rol in deze ontwikkelingen. Het aantal 'failed states' neemt toe door het instorten van afzetmarkten voor grondstoffen. De VS trekken zich terug op het continent en de rol van Rusland is onbeduidend geworden. China en EU landen zijn relatief sterk in deze wereld. Multilaterale verbanden doen het werk. Nederland is een open huis voor spionnen, overnames en dergelijke. Nederland heeft met andere landen cruciale samenwerking op militair gebied en is afhankelijk van buitenlandse geheime diensten.

4.2 Wat er aan vooraf ging

Tussen 2015 en 2025 hebben sectorbelangen de grenzen in de EU open gehouden. De EU neemt de bewaking van de buitengrenzen serieus. De crises in de jaren 2014/18 zijn overwonnen. De EU is een verzameling staten die elkaar vinden in een gemeenschappelijk belang (Airbus, consolidatie vliegtuigmaatschappijen), dan wel deelbelangen. Binnen de

EU bestaan ook andere samenwerkingsverbanden. Nederland en Vlaanderen zijn economisch en institutioneel geïntegreerd.

Als onderdeel van het beschermen van de buitengrenzen is de EU begonnen met hulp aan falende staten in de rest van de wereld om ongecontroleerde vluchtelingenstromen beter in de hand te houden. Dat beleid richt zich zowel op het institutionele vraagstuk als op herstel van het aardse ecosysteem. Dat doet de EU niet zelf, maar samen met zogenaamde 'commons' en non-profit organisaties die dankzij moderne technologie, crowd funding en internet hebben kunnen ontstaan. De EU kan dan wel een coalitie van belanghebbende landen, (bilateraal) diplomatieke kanalen en militaire bijstand leveren.

De losse spontane clubs, commons zoals Rifkin het noemt, zoals Bellingcat, zijn zeer effectief en gericht. Ze verzamelen in korte tijd de juiste en gemotiveerde mensen en de financiën met crowd funding. Krachtige centrale politieke macht bestaat niet. Deze macht is pas gelegitimeerd en effectief als de commons, bedrijven en ngo's het erover eens zijn, in de zin dat de sterkste lobby wint.

In 2025 is de technologische ontwikkeling snel gegaan, en wel zodanig dat grenscontroles op personen niet meer nodig zijn. Wie legaal in Europa is krijgt een chip geïmplant die als paspoort fungeert. Dat scheelt veel administratieve kosten en de markt voor valse paspoorten is verdwenen. Olie en gas zijn vervangen door alternatieven als zon,

wind en biomassa, en veel andere kritische grondstoffen zijn vervangen of worden door technologie herwonnen. Doordat er veel minder olie nodig is, is de wereldhandel gekrompen. Olie en gas hoeven niet meer in grote hoeveelheden verhandeld te worden en is hoogstens een grondstof voor de productie van specifieke chemicaliën, zoals voor Lego en lijm.

In 2025 is het klimaat een probleem geworden. Graanoogsten zijn een loterij geworden. Grootschalig herstel van ecosystemen is een belangrijk doel geworden om het broeikaseffect onder controle te houden.

In de VS is Trump na zijn tweede termijn opgevolgd door zijn zoon en gaan de VS door met het isolationisme en 'continentaal denken'. In 2025 hebben de VS eigen olie en gas uit schalie, en technologie heeft het aanbod van energie verder vergroot: een 'marginal cost' van zero in duurzame energie wordt gerealiseerd. De VS laten zich weinig gelegen liggen aan de rest van de wereld. Rusland is een instabiele staat geworden doordat de inkomsten uit de export van olie en gas zijn verdwenen.

China, de EU en landen als Canada vinden elkaar in het reorganiseren van falende staten en herstel van grootschalige ecosystemen en gedegradeerde bodems. Ze verbinden schaal met kennis. Ze hebben een gedeeld belang. China heeft behoefte aan grondstoffen en de EU heeft behoefte aan rust en daardoor maken beide werk van de aanpak van het broeikaseffect en de zeespiegelstijging. De Zijderoute is voor beide voordelig. Geopolitiek werken ze samen om zich niet door Rusland uit te laten spelen. China en de EU zijn niet meer afhankelijk van Gazprom.

4.3 2025 – De gebeurtenis “Commons Communications”

Plant It, een common die zich richt op grootschalig herstel van bos, gaat 4 miljard bomen planten in een strook van 100 bij 1000 kilometer in de savanne tussen het tropisch regenwoud en de Sahara. De oorspronkelijke vegetatie is in dit gebied door landbouw en veeteelt verdwenen, en de resulterende oorlog heeft het gebied onbewoonbaar gemaakt. Een half miljoen mensen bivakkeert in

vluchtelingenkampen. In het gebied wonen hier en daar nog mensen en er zijn soms nog jihadisten actief. Er is geen staatsmacht in dit gebied. Indien het bos wordt hersteld kan er veel CO₂ worden vastgelegd, wordt het geschikt voor de oorspronkelijke extensieve landbouw en veeteelt en kunnen de bewoners terugkeren. Het is een eerste grote stap in de herbebossing van de aarde.

Plant It, die het project uitvoert, is een in Delft gevestigde common die gespecialiseerd is in grootschalige aanplant van bomen om CO₂ uit de dampkring te trekken. Ze heeft wereldwijd de middelen opgehaald via crowdfunding. Niet alleen gewone consumenten, ook oligarchen en de Amerikaanse Forbes top 100 hadden flink bijgedragen. Bill Gates deed mee, en ook Google. Hoewel de VS op de lijn van het isolationisme zitten, zien deze sponsors uit de VS de zeespiegel ook stijgen, zeker na 2022 toen een deel van een Groenlandse gletsjer in zee schoof. Bovendien kennen ze de Dust Bowls en de New Deal uit de geschiedenisboekjes en beseffen dat zulke grote overheidsprojecten zowel in de EU als in de VS ondenkbaar zijn. De bijdrage van deze sponsors is doorslaggevend geweest. Nieuw is dat China voluit deelneemt aan het project, echter 'in natura' omdat het land niet financieel kan bijdragen. De Chinese industrie kampt nog met overproductie door de structurele krimp van de wereldhandel. De bijdrage van China is derhalve in natura en in menskracht. Werkloze Chinezen worden aan het werk gezet en Chinese fabrieken kunnen hun overschot aan draglines en andere machinerie afzetten. Vier miljard bomen moeten in twee jaar tijd gepoot worden met behulp van een Nederlandse vinding die in China in massaproductie is genomen. Schaarse regen wordt vastgehouden en aan de bodem afgestaan. Zo herstellen de bodem en het grondwater zich.

Het project is echter niet zonder gevaar. Een aantal Europese landen levert behalve de diplomatieke kanalen de militaire dekking. Plant It heeft voor de uitvoering een kleine Franse eenheid van het Vreemdenlegioen voor bescherming en mijnopruijing. Die kent dit gebied goed. Indien dit niet volstaat, is er ondersteuning van een Franse basis in een voormalige kolonie. Satellieten onderhouden verbindingen voor veiligheid en onderzoek. Er ligt een Nederlands flottielje van de marine voor de kust van Senegal, waar een Duits/Nederlandse gecombineerde zee- en luchtmacht aanwezig is. Het flottielje behoort tot de kern van een zeemacht van een aantal Europese kuststaten die de zeeroutes daar bewaakt sinds een schip geladen met graan is geroofd voor de kust van Senegal.

De Franse geheime dienst en de ESA in Noordwijk werken ook mee. Zij hebben kennis van de taal, houden de jihadisten in de gaten en monitoren zonnevlammen. Zonnevlammen kunnen satellietcommunicatie ernstig verstoren.

Het project heeft een sterk Nederlands tintje. Plant It, begonnen in Delft, wordt door Gerard van E. geleid, zoon van een werkloze oud-directeur van DutchOil Company. Hij is bodemkundige. Het had echter al fout kunnen aflopen, zo vertelde hij aan onze redacteur ter plaatse. Drie weken geleden moest de Duits/Nederlandse luchtmacht al ingrijpen nadat de satellietverbinding was uitgeschakeld als gevolg van intense zonneactiviteit. Een groep jihadisten dacht daar gebruik van te maken, maar snel ingrijpen van de Franse geheime dienst voorkwam dat. De eerste fase van het project kon daardoor in alle rust door de Chinezen uitgevoerd worden.

4.4 Buitenlandse investeringen en overnames

In dit scenario hebben de commons een dominante rol in de maatschappij. Ze zijn niet aan een territorium gebonden. Ze hebben elk één doel. Ze dienen een publiek of maatschappelijk doel voor zover de markt of de overheid dat niet kan (zowel de markt als de overheid falen). Internationaal belangrijke commons zijn in Nederland gevestigd vanwege de rol van Den Haag in het internationale circuit, de kennisinput van de Hoger Onderwijs instellingen in Nederland, de aanwezigheid van een financiële sector en de aantrekkingskracht van Amsterdam. Ze kunnen betrekkelijk eenvoudig zeer groot worden, verdwijnen en zich verplaatsen. Door de omvang van enkele van die commons hebben ze een merkbare invloed op de economie. Overheden hebben er weinig invloed op. Commons zijn tot op zekere hoogte foot loose. Door hun vage governance structuur (zeggenschap) is feitelijk niemand de baas. Ze kunnen eenvoudig al dan niet overgenomen worden door buitenlandse partijen, geïnfiltrerd of door gedrag van sponsors beïnvloed worden. Door hun omvang en door hun focus op internationaal belangrijke issues trekken ze de aandacht. Ze raken onbedoeld de belangen van derde partijen. Nederland wordt ongemerkt een strijdtoneel tussen de doelen van de commons en belangen van derden.

4.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid

Grondstoffen schaarste speelt door technologie geen rol meer. Olie is hoofdzakelijk een grondstof, geen energiebron. Volatiliteit van prijzen heeft

bedrijven kopschuw gemaakt voor afhankelijkheid van schaarse grondstoffen zodat alternatieven zijn ontwikkeld. Nederland speelt een belangrijke rol in deze technologie die import-substitutie mogelijk maakt. In dit scenario wordt extra biomassa geproduceerd en verwerkt in havens van Antwerpen, Rotterdam en Amsterdam. Het industrieel complex in Vlaanderen-Zeeland-Holland is wereldwijd leidend in dergelijke technologie. Uit de resten van de biomassa en rivierslib wordt fosfaat gewonnen. Grondstof exporterende landen zien hun afzet en inkomsten verdampen. Markten worden compleet weggevaagd. Dat geldt niet voor landbouwproducten. De graanoogst is door klimaatverandering een loterij geworden. De effecten laten zich raden.

4.6 Spionage

In dit scenario is Nederland een aantrekkelijke vestigingsplaats voor bedrijven, ngo's en commons. Er circuleert daarmee veel informatie in Nederland. Ook trekt Nederland veel partijen aan die geïnteresseerd zijn in dergelijke informatie. De vraag naar die informatie komt zowel uit de private sector als van landen elders in de wereld die inkomsten kwijt raken en zich daarom aanpassen. Zo weet Dubai bijvoorbeeld alles van de besluitvorming op Schiphol. Buitenlandse inlichtingendiensten hebben een grote belangstelling voor de informatie en technologie die in Nederland circuleert. Door de structuur van de EU en de afwezigheid van de VS in Europa, is Nederland aangewezen op een goed ontwikkelde eigen geheime dienst dan wel de samenwerking met een andere buitenlandse geheime dienst. Echter, samenwerking met buitenlandse diensten lukt niet gemakkelijk, en het zijn juist commons die zeer effectief in het inlichtingenwerk kunnen zijn. De Nederlandse inlichtingendienst wordt links en rechts gepasseerd, spionage is niet te controleren en Nederland loopt achter de feiten aan. Overheden hebben geen absolute toegang tot informatie.

4.7 Handelsroutes en piraterij

Piraterij is normaler geworden en richt zich op transport van vooral voedsel. De VS trekken zich terug op het eigen continent. Ze zijn alleen daar aanwezig waar een Amerikaans belang in het geding is. Door vervanging van aardolie en grondstoffen enerzijds en frequente misoogsten anderzijds zijn er nogal wat landen instabiel geworden. Dit is een drijfveer voor piraterij. De handelsroutes zijn tegelijkertijd meer divers geworden en niet meer alleen van grondstof producerende landen naar de havens in de industriële wereld. Afnemende landen

zijn zelfvoorzienend geworden, omdat ze toegang tot kapitaal en kennis hebben, en er ontstaan nieuwe handelsrelaties tussen landen. De aanpassingen in de productiestructuur leiden tot nieuwe handelspatronen. Bescherming van handelsroutes is complex geworden, omdat de marine niet overal kan zijn, niet elk schip bewapende militairen kan meekrijgen en de waarde van schepen al varende kan veranderen. Op cruciale punten is er militaire samenwerking om de routes te beschermen. Die bescherming is echter niet volledig dekkend. Daarom spreiden landen de inkoop en of productie van grondstoffen om niet te kwetsbaar te zijn door afhankelijk te zijn van een enkel land- of zeeroute.

4.8 Effecten

In onderstaande tabellen zijn de effecten van dit scenario weergegeven op een aantal indicatoren binnen de thema's *Economie*, *Nationale veiligheid* en *Internationale betrekkingen*. Rood gemarkeerde indicatoren geven een negatief effect aan, oranje gemarkeerde indicatoren een neutraal effect en groen gemarkeerde indicatoren een positief effect.

Economie

Indicator	Toelichting beoordeling
Investeringsklimaat	Open klimaat, agglomeratievoordeel informatie.
Innovatie / technologie	Kennis hoger onderwijs naar commons en bedrijven.
Duurzaamheid	Nieuwe economische boom op basis van nieuwe technologie.
Groei	Hoge instroom buitenlands kapitaal.
Concurrentiekracht	Hoge productiviteit, aanbod hooggeschoolden.
Werkgelegenheid	Krachtige vraag, niet voor laagopgeleiden.

Nationale veiligheid

Indicator	Toelichting beoordeling
Fysieke veiligheid	Nederlanders hebben veel 'gewilde' expertise, reizen veel en zijn daardoor een aantrekkelijk doelwit.
Internationale positie	De positie van Nederland komt overeen met die van Zwitserland nu.
Sociale stabiliteit	Groeiende kloof en structureel grote ongelijkheid tussen de expats en de laag opgeleide lokale bevolking.
Ecologie	Nederland is een voorbeeldland voor behoud duurzaam ecologisch systeem.
Integriteit grondgebied	Buitenlandse investeringen moeilijk te herkennen, informatie wordt face-to-face overgedragen.
Informatie en intellectueel eigendom	Niets is veilig, iedereen werkt met iedereen.

Internationale betrekkingen

Indicator	Toelichting beoordeling
Internationale rechtsorde	VS richt zich op eigen continent; China en Europese staten vormen een as; positie en invloed rechtsorde Rusland zwak.
Multilateraal	Allianties met veel verschillende staten en organisaties.
Europees	EU wordt een los samenwerkingsverband; dat pakt soms positief uit en soms negatief.
Bilateraal	Voordeel wordt gehaald uit bilaterale verdragen.
Verhoudingen (groot) machten	Minder relevant in de 21 ^e eeuw, geen duidelijke orde.

4.9 Tot slot

Kansen

De kansen in dit scenario liggen bij de commons die ontstaan op het raakvlak van maatschappelijk nuttige projecten en hoogwaardige kennis. In dit scenario is de overheid daar niet zelf toe in staat, maar goede initiatiefnemers die toegang tot kapitaal creëren kunnen dat wel. Dat genereert een grote aantrekkingskracht op anderen, waardoor er een concentratie van commons ontstaat in Nederland. De ideeën voor innovaties kunnen in Nederland uitgewerkt dan wel ontwikkeld worden vanuit de vraag. De Nederlandse economie vaart wel bij de instroom van buitenlands kapitaal.

De grote zeehavens van Nederland en België zijn schakelpunten geworden van duurzame energie (op basis van wind, zon en biomassa) en van vervanging van kritische grondstoffen door herwinning of alternatieven. Nederland is daardoor nog steeds een centraal punt in de energievoorziening van Noordwest-Europa. Antwerpen, Rotterdam, Den Haag en Amsterdam vormen één duurzame smart metropolis.

Nederland is actief, samen met andere landen, in het bedenken van alternatieve ontwikkelingsmodellen om te voorkomen dat bepaalde landen afglijden tot falende staat. Den Haag is een centrum in de internationale diplomatie (een concentratie van diplomaten van landen en grote stedelijke gebieden aan kusten om multilaterale overeenkomsten te sluiten).

Risico's

Enerzijds is er een grote gemeenschap van expats, anderzijds een grote groep van laag opgeleiden die zich niet bevinden op formele arbeidsmarkt. Daardoor is de tweedeling in de samenleving een feit. Herverdeling van inkomen is door de grote hoeveelheid expats niet goed mogelijk.

Laagopgeleiden vinden werk in bedrijfstakken die leven van de bestedingen door de expats, namelijk allerlei consumentendiensten en persoonlijke diensten.

De landelijke overheid is niet sterk en slechts een uitvoerder van beleid dat door de belangengroepen, commons en grote bedrijven is gevormd. In deze open wereld staat de Nederlandse overheid in grote mate bloot aan invloeden van buitenaf.

Nederland is afhankelijk van de bereidwilligheid van andere grote landen om iets aan het broeikaseffect en de zeespiegelstijging te doen. Als afruil moet Nederland meewerken met andere landen die hier geen of een geringe bijdrage aan leveren. De afhankelijkheid van samenwerking met andere landen op het gebied van informatie en militaire kracht maken Nederland kwetsbaar, in het Nederlandse grondgebied en ook voor bezittingen in het buitenland. Door het terugtrekken van de VS op het eigen continent, het verval van Rusland en de relatief sterke positie van China is de internationale rechtsorde moeilijk te handhaven.

Veel landen zijn in problemen gekomen door het wegvallen van de afzetmarkt voor grondstoffen. Nederland is ook aantrekkelijk voor spionage en terreur en het is niet goed in staat om zelf verdediging te voeren.

Dilemma

Het dilemma is de keuze tussen enerzijds groei op basis van transparantie en open markten en anderzijds het delen van kennis. Immers, als kennis wordt gedeeld neemt de waarde toe. Niet iedereen zit echter te springen om kennis te delen. Technici en onderzoekers in commons hebben er geen moeite mee, maar sponsors en lobbyisten van bestaande belangen zien dit anders. Spionage is aan de orde van de dag, diefstal, oneigenlijk gebruik, et cetera. Echter, dergelijke kennis heeft de potentie markten en bedrijven te gronde te richten. Tegenkrachten om

dergelijke kennis te implementeren, exploiteren en te exporteren ontwikkelen zich ook. Dit levert een dilemma op. Daarnaast kunnen morele principes van commons in Nederland botsen met buitenlandse economische en financiële belangen.

5 Scenario Handel Lokaal

5.1 Samenvatting

In 2025 is de EU verkleind, maar versterkt uit de Brexit-crisis gekomen. Er is een Europees Ministerie van Financiën en de eerste Europese Presidentsverkiezingen zullen volgend jaar plaatsvinden. Deze institutionele versterking is weliswaar noodzakelijk en succesvol geweest om de Brexit-crisis te bezweren, maar blijkt onvoldoende draagvlak te hebben onder grote groepen van de bevolking, die zich afkeren van ‘de politiek’ en zich op lokaal niveau economisch en maatschappelijk organiseren. Er ontstaat als het ware een Europa van twee lagen. Een toplaag, met een versterkte centrale bestuurlijke structuur, en een onderlaag die steeds verder fragmenteert, polariseert en zich lokaal organiseert. Er zijn tendensen tot isolationisme en een minder grote afhankelijkheid van het buitenland. De paradox in dit scenario is dat Europa belangrijker wordt, maar er tegelijkertijd minder toe doet.

5.2 Wat er aan vooraf ging

In de aanloop naar het Britse referendum over het EU-lidmaatschap spelen de sociale media een doorslaggevende rol. Bedrijven die zich uitspreken voor voortzetting van het Britse lidmaatschap worden zowel in Engeland als op het continent getroffen door consumentenboycots. Van individuele voorstanders wordt het doopceel gelicht en daarbij wordt geen middel op internet geschuwd.

Ook de gevestigde politieke partijen en hun leiders blijken niet opgewassen tegen de tsunami die wordt ontketend op Twitter en Facebook. Het is onduidelijk wie de regie heeft van deze *War of the social media*, maar het is wel duidelijk dat er hulp en betrokkenheid is van anti-Europese groepen van buiten Engeland (en overigens ook van buiten Europa). Een overgrote meerderheid kiest bij het referendum voor een Britse *alleingang*.

De kosten van de Brexit zijn voor het Verenigd Koninkrijk ongekend en het land is in een historisch diepe recessie en vertrouwenscrisis terecht gekomen. Ook in de EU is de economische impact van de Brexit-crisis ingrijpend en financiële markten hebben grote moeite de afsplitsing en de daaruit volgende risico's te absorberen. De rente schiet overal in Europa omhoog, terwijl kapitaal afvloeit en de euro buitelt. Enerzijds maakt dit natuurlijke beleids-experiment iedereen in Europa duidelijk dat verdere afsplitsingen moeten worden voorkomen; zelfs op het internet hoor je de roep om uit de EU te stappen steeds minder. Anderzijds verandert het karakter van de Europese Unie want onconventionele instrumenten, zoals ingrijpende beperkingen van het internationale betalings- en kapitaalverkeer, zijn noodzakelijk om op de Brexit-crisis te kunnen reageren. Maar er is meer nodig om de storm op de financiële markten te dempen.

De regeringsleiders op het vaste land besluiten tot een vlucht naar voren en zetten in het Verdrag van Berlijn, 'historische en onomkeerbare' stappen. Ze hebben uit de rampzalige economische consequenties van de Brexit niet alleen geconcludeerd dat een verdere verdieping van de Europese Unie noodzakelijk is, maar ze zien in de crisis ook een legitimering om vergaande institutionele stappen te kunnen zetten. De Verenigde Staten van Europa komen zo opeens een aantal stappen dichterbij, met een Europees Financieel Ministerie en de eerste verkiezingen van de President van Europa in het komende jaar voor de boeg.

Tijdens de aanloop naar die verkiezingen wordt al snel duidelijk dat de Europese eenheid weliswaar in institutioneel en op hoog politiek niveau is versterkt, maar het draagvlak en de legitimiteit ontbreken en het Europese project aanleiding geeft tot polarisatie en een vergroting van de afstand tussen politiek en burger. De al langer aanwezige tendensen om zich lokaal te organiseren, zowel op maatschappelijk-politiek vlak als op economisch terrein, zetten zich versterkt door. Het gebruik van alternatieve betalingsystemen en de lokale organisatie van markten en waardenketens of lokale productiesystemen (gestimuleerd door de verdere ontwikkeling van 3D-printing) neemt een hoge vlucht. Burgers willen niet alleen meer grip op hun directe omgeving, maar raken ook steeds meer doordrongen van het feit dat de overheid van al hun activiteiten op de hoogte is en zoeken wegen om hun privacy te beschermen. Er heerst veel wantrouwen tegen de Big Brother in Brussel en hun eigen overheid die als een verlengstuk daarvan wordt gezien.

Handel lokaal

5.3 2025 - De gebeurtenis "Be European: Buy Local!"

Het is 29 februari 2025. Emile Brabander neemt tevreden een slokje van de champagne in de first class lounge van Being Capital International Airport. Hij heeft als directe adviseur van de President van de Europese Centrale Bank deelgenomen aan de G20-bijeenkomst. Europa kan tevreden zijn: er is een goede en vooral goed gecoördineerde Europese inbreng geweest. Europa spreekt in de G20 niet meer met meerdere stemmen en dat heeft de onderhandelingspositie zeker verstevigd. Vooral de afstem-

ming met zijn collega's van het nieuwe Europese Ministerie van Financiën is goed verlopen. Vroeger was er altijd afstemming met alle Lidstaten noodzakelijk, maar tegenwoordig staan de belangen van Europa ook bij Financiën onverdeeld voorop. Hij heeft wel met zijn collega's te doen: ze zitten in de economy class en zullen straks op Zaventem wel uitgeput zijn terwijl er een volle dag – en waarschijnlijk een lange nacht – zullen volgen waarin ze verslag moeten doen van de onderhandelingen. Zoals altijd is het beter om dat niet met de moderne communicatiemiddelen te doen, zelfs als de communicatie wordt versleuteld. Bovendien is het tegenwoordig regel om persoonlijke observaties en inschattingen mondeling te delen. Al te vaak zijn er lekken opgetreden en juist in deze verkiezingstijd is extra voorzichtigheid geboden. Emile heeft in ieder geval een zaak die hij zeker in de kleine vertrouwde kring van topbeleidsmakers zal delen. Het is hem opgefallen dat de Britten bijzonder goed geïnformeerd waren over het mandaat en de onderhandelingsruimte van de Europese delegatie (niet van dat van de ECB natuurlijk – Centrale Bankiers lekken nooit –, maar toch).

Dat zal je nu altijd gebeuren. Emile schiet opeens klaar wakker. Hij zal ook nooit wennen aan de tijdverschillen. Hij draait het leeslampje aan en belt de stewardess voor een grote sterke Americano. Van slapen komt toch niets meer: hij kan maar beter aan de slag gaan en aan de grote hoeveelheid achterstallig leeswerk beginnen. Zijn team werkt onder andere aan de nieuwe betaalmiddelen die lokaal worden ontwikkeld. Het is een trend die al langer gaande is, lokale groepen die hun eigen geld drukken waarmee betaald wordt in de regio. De Centrale Bank ziet de opkomst van dergelijke alternatieve betaalmiddelen als een probleem omdat het de statuus van de euro aantast, maar Emile maakt zich er niet zo'n zorgen over: het geeft lokale kleur en hij laat altijd met plezier aan buitenlanders de mooie biljetten zien die in zijn geboorteplaats Haarlem in omloop zijn. Meer zorgen maakt hij zich over het elektronische alternatieve geldverkeer, niet over de Green Coin en de Gender Coin die gebruikt worden door alternatieve internetplatforms. Dat is virtueel geld waarop geen grip is, maar weinig burgers zijn echt bereid om de consequentie trekken en 'put your money where your mouth is' gebeurt wel maar vormt geen bedreiging. Dat is anders voor de Luso Coin die, zoals zijn Braziliaans collega hem in de wandelgangen had verteld, wordt gebruikt in de Portugees-sprekende landen die traditioneel sterke economische banden hebben en een belangrijk middel lijkt te zijn voor betalingen van bedrijven en burgers. Nog zorgwekkender vind Emile opkomst

van de Islam Coin waarover tijdens de G20 indringend is gesproken.

Het begint ondertussen licht te worden en de crew treft voorbereidingen om het ontbijt te serveren. Emile opent de *Financial Times* op zijn laptop. Het is altijd verfrissend om het Britse perspectief op continentaal Europa te lezen, al heeft de zakenkrant wel aan invloed ingeboet. Het nieuws wordt natuurlijk gedomineerd door de verkiezingsstrijd die al is losgebarsten. In het commentaar trekt de FT parallellen met eerdere verkiezingen in de VS en Italië. Net als toen is er sprake van een *wild card*. De opkomst van een succesvolle en even onorthodoxe als charismatische zakenman die onverwacht grote groepen kiezers aan zich blijkt te kunnen binden. De FT is nogal kritisch over het feit dat deze kandidaat voor het Europese Presidentschap grootaandeelhouder is van een groot aantal commerciële televisiestations – politiek en media in één hand is volgens de krant ongezond - en maakt zich zorgen over de invulling die hij wil geven aan de Europese economische politiek. De krant vreest het ontstaan van een Fortress Europe. Zijn verkiezingsleus is – vol van interne tegenstrijdigheid – niet voor niets ‘Be European, Buy Local’.

5.4 Buitenlandse investeringen en overnames

De invloed van investeringen en overnames is niet ondubbelzinnig. Enerzijds verslechtert het vestigingsklimaat door de toenemende politieke onzekerheid over de koers die de EU zal gaan volgen en door de nieuwe institutionele omgeving. Het internetactivisme is een significante risicofactor voor ondernemingen met een waardevol trade mark. Uitgaande directe investeringen staan vaker ter discussie: waarom wordt er niet in eigen land of Europa geïnvesteerd.

Anderzijds neemt het belang van een foothold op het Europese continent duidelijk toe als hedge tegen mogelijk oplevend protectionisme. Hierbij speelt tevens dat de aantrekkelijkheid van het Verenigd Koninkrijk als vestigingsplaats afneemt; de relatieve aantrekkelijkheid van Nederland als alternatief kan daardoor toenemen.

Interessant is de opkomst van internetplatforms en crowd financing die een alternatieve internationale financieringsbron kunnen vormen voor investeringen. Deze mogelijkheid is echter niet van belang voor grootschalige projecten en komt zonder de extra's die directe buitenlandse investeringen bieden in de vorm van kennisoverdracht en schaalvoordelen, maar kan als een stimulans dienen voor nieuwe productiemethoden zoals 3D-printing.

5.5 Grondstoffenvoorzieningszekerheid

In het scenario neemt de Nederlandse afhankelijkheid van het buitenland op tal van terreinen af. Burgers zijn bereid meer te betalen voor en te investeren in alternatieve energievoorziening, recycling en lokale productie. Lokale productie wordt in toenemende mate mogelijk door het toepassen van 3D-printing. Dat betekent dat eveneens in toenemende mate de globalisering verschuift van de fysieke wereld naar de digitale wereld.

5.6 Spionage

In het scenario neemt het belang van intelligence sterk toe. Het gebruik van Big Data is in de eerste plaats een doorslaggevend instrument in de moderne verkiezingsstrijd. Ook buiten de politieke arena is Big Data van groot belang. Het internationale bedrijfsleven is bijzonder geïnteresseerd in de ontwikkeling van de drijvende politieke krachten en de reacties van hun concurrenten daarop. Gezien deze belangen is extra aandacht nodig voor de bescherming van privacy gevoelige informatie, zowel in de particuliere sector (bijvoorbeeld financiële gegevens) als in overheidssystemen. De aantrekkelijkheid van de overheid voor spionageactiviteiten neemt ook toe waar het gaat om het optreden van de overheid in haar internationale netwerk. Daarbij is een verbreding van het aantal geïnteresseerde mondiale spelers van belang. Multinationale ondernemingen hebben niet alleen last van bedrijfsspionage door concurrenten maar worden ook geconfronteerd met hack-activiteiten gericht op het verwerven van informatie die imagoschade kan opleveren.

Technologie is op zich geen parameter in dit scenario. Wel is een aanname dat 3D-printing als vorm van lokale productie ('printed at your doorstep') doorzet. Hierdoor neemt niet alleen het belang van intellectueel eigendom toe, maar ook de waarde van kennis van innovaties van (potentiële) concurrenten. De versterking van de Europese onderhandelingspositie in de internationale organisaties heeft een positief effect voor wat betreft vraagstukken van intellectueel eigendom.

Een winstpunt is het grotere besef dat doordringt dat cybersecurity van groot belang is en voortdurende investeringen van maatschappij en bedrijfsleven vergt.

5.7 Handelsroutes en piraterij

De invloed van de geopolitieke factoren die centraal staan in het scenario op de handelsroutes is beperkt. Havens aan het Kanaal verliezen een deel van hun aantrekkelijkheid door verminderende handelstromen met het Verenigd Koninkrijk. In het scenario heeft de grotere mate van zelfvoorziening invloed op de handelsvolumes van alle Europese havens. Enerzijds leidt de aanname van de verdere ontwikkeling van lokale fysieke productie tot verminderde groei en mogelijk krimp van internationale transportbewegingen. Dit heeft een voor Nederland gunstige invloed op de kosten/batenafweging van traditionele piraterij en de bestrijding daarvan.

Anderzijds kunnen nieuwe vormen van piraterij ontstaan bijvoorbeeld door het gijzelen of aanvallen van de digitale haveninfrastructuur.

5.8 Effecten

In onderstaande tabellen zijn de effecten van dit scenario weergegeven op een aantal indicatoren binnen de thema's *Economie*, *Nationale veiligheid* en *Internationale betrekkingen*. Rood gemarkeerde indicatoren geven een negatief effect aan, oranje gemarkeerde indicatoren een neutraal effect en groen gemarkeerde indicatoren een positief effect.

Economie

Indicator	Toelichting beoordeling
Investeringsklimaat	Per saldo versterkt de Brexit en de versterking van Europa de aantrekkelijkheid om in de Nederlandse hub te investeren.
Innovatie / technologie	Voor het Midden- en Kleinbedrijf ontstaan veel kansen door preferentie voor lokaal en de ontwikkeling van 3D-printing.
Duurzaamheid	Duurzaamheid van de productie en consumptie verbetert; duurzaamheid van de (Europese) overheidsfinanciën kan onder druk staan door een eroderende belastingbasis.
Groei	Productiviteit stijgt, maar invloed op werkgelegenheid c.q. arbeidsaanbod is niet ondubbelzinnig.
Concurrentiekracht	Het belang van gespecialiseerde logistieke kennis neemt toe (al verandert dit van karakter) en het vinden van nieuwe combinaties, gebaseerd op dit handelskapitaal, is traditioneel één van Nederlands sterke punten. Door de preferentie voor lokale productie kan het belang van bulktransport naar het achterland afnemen, maar de nabijheid van koopkrachtige markten blijft een belangrijke kracht.
Werkgelegenheid	Er zijn omvangrijke aanpassingskosten maar ook belangrijke marktkansen. Een verdere versterking van kleinschalige productie biedt kansen voor starters. Opschaling is mogelijk voor succesvolle en kleine ondernemingen die opschalen tot 'mini-multinational enterprises'.

Nationale veiligheid

Indicator	Toelichting beoordeling
Fysieke veiligheid	Geen invloed in dit scenario.
Internationale positie	De afkalvende invloed van Nederland past in een langere termijn trend: het scenario brengt hier slechts een marginale verandering in.
Sociale stabiliteit	Polarisatie rond belangrijke thema's. Grotere afstand tussen politiek en burger.
Ecologie	Productie en consumptiepatronen krijgen een groter lokaal accent. Alternatieve energie krijgt een breder draagvlak, ook financieel.
Integriteit grondgebied	Er is geen bedreiging voor het fysieke grondgebied, maar wel voor de integriteit van het 'Nederlandse cyberdomein'.
Informatie en intellectueel eigendom	Doorslaggevend is het grotere maatschappelijke besef dat (cyber) security belangrijke individuele en maatschappelijke aandacht en investeringen vereisen. In een op andere thema's polariserende maatschappij is deze consensus opmerkelijk en hoopgevend.

Internationale betrekkingen

Indicator	Toelichting beoordeling
Internationale rechtsorde	Onderhandelingspositie en effectiviteit van Europa versterkt.
Multilateraal	Eenzijds is er sprake van een grotere Europese slagkracht en dit kan het optreden in sommige gremia versterken. De lokalisering van productie en consumptie en het gebrek aan brede steun van de bevolking maakt voortgang in de wereldhandelsorganisaties echter moeizamer.
Europees	Het proces van Europese besluitvorming versterkt en dit is gunstig, maar de rol van de individuele landen om de besluitvorming te beïnvloeden neemt af.
Bilateraal	De beleidsruimte voor eigen beleid neemt af.
Verhoudingen (groot)machten	De trend naar een tripolaire wereldorde zet door; in het scenario zijn er geen krachten om de betekenis daarvan voor Nederland anders te zien.

5.9 Tot slot

- De in het scenario voorziene reactie onder de Europese bevolking kan ook heel anders uitpakken: een voortvarende aanpak van een crisis kan in een ander, optimistischer, scenario leiden tot herstel van het draagvlak voor Europa.
- De rol voor de Nederlandse overheid blijft bestaan: regie is belangrijk voor een handels- en technologie-hub die zich profileert als poort naar Europa.
- Buiten het scenario blijft de vraag hoever de institutionele versterking van Europa zich uitstrekt. Dit kan ook op andere domeinen plaats vinden die de nationale veiligheid betreffen en een gunstig effect hebben voor de veiligheid.
- Er ontstaat een nieuwe vorm van globalisering, waarbij kennis en communicatie belangrijkere stromen vormen dan de fysieke handel en directe investeringen.
- Voor het midden en kleinbedrijf wordt toetreding tot internationale markten gemakkelijker. Indien deze activiteiten opschaalbaar zijn kan dat de dynamiek versterken.
- Een goed opgeleide beroepsbevolking is de sleutel om van de kansen in dit scenario te kunnen profiteren.
- De trend naar kleinschalig ontwerp leidt tot versterking van vrouwelijk ondernemerschap.
- Een proactief beleid van detachering en benoeming bij internationale organisaties kan de informatiepositie van Nederland bestendigen.
- Om optimaal profijt te kunnen trekken van de technologische ontwikkelingen zijn niet louter beta-wetenschappers en programmeurs nodig, en moet de verbinding tussen hun kennis (ontwikkeling) en het maken van producten worden versterkt.
- De opkomst van ongereguleerd virtueel geld dat een rol speelt in de afwikkeling van internationaal betalingsverkeer brengt risico's voor de financiële stabiliteit en voor de financiering van terrorisme.

6

Samenvatting van de effecten

Bij elk van de vier scenario's is een ruwe beoordeling gegeven van de effecten op een aantal indicatoren binnen de thema's

- Economie
- Nationale Veiligheid en
- Internationale Betrekkingen

De effecten per scenario zijn in voorgaande hoofdstukken gedetailleerd aan de orde geweest.

In dit hoofdstuk vatten we ze samen.

In onderstaande tabel zijn de beoordelingen van de effecten voor alle vier scenario's per thema en indicator weergegeven. Rood gemarkeerde indicatoren geven een negatief effect aan, oranje gemarkeerde indicatoren een neutraal effect en groen gemarkeerde indicatoren een positief effect.

Economie	Heersers verdelen	Amerika dreigt	Commons communiceren	Handel lokaal
Investeringsklimaat	Red	Red	Red	Green
Innovatie / technologie	Yellow	Yellow	Green	Green
Sustainability	Red	Yellow	Green	Yellow
Groei	Red	Red	Green	Yellow
Concurrentiekracht	Red	Red	Green	Green
Werkgelegenheid	Red	Red	Yellow	Yellow

Nationale veiligheid	Heersers verdelen	Amerika dreigt	Commons communiceren	Handel lokaal
Fysiek	Yellow	Yellow	Red	Yellow
Internationale positie	Red	Red	Yellow	Yellow
Stabiliteit (sociaal / maatschappelijk)	Yellow	Red	Yellow	Red
Ecologie	Red	Yellow	Green	Green
Grondgebied	Red	Red	Yellow	Red
Informatie / Intellectueel eigendom	Red	Red	Red	Green

Internationale betrekkingen	Heersers verdelen	Amerika dreigt	Commons communiceren	Handel lokaal
Internationale rechtsorde	Red	Red	Red	Green
Multilateraal	Red	Red	Green	Yellow
Europees	Red	Red	Yellow	Yellow
Bilateraal	Red	Red	Green	Red
Verhoudingen (groot)machten	Red	Red	Yellow	Yellow

6.1 Hoofdpunten

De vier scenario's omspannen een breed spectrum van onzekerheid en onveiligheid van plausibele economische toekomst. Ze schetsen met elkaar beelden waarin de gevolgen van geopolitieke contexten gecombineerd met al dan niet staatsbemoedienis duidelijk zichtbaar worden.

De effecten van de vier scenario's geven aan dat de toekomst van economische veiligheid bol staat van onzekere aspecten. Daarnaast zijn er voldoende kansen om de negatieve aspecten om te buigen naar positieve richtingen die kunnen worden ingeslagen.

In de scenario's is er een duidelijk verschil in effecten tussen die scenario's die zijn gebaseerd op empowerment van de staat en die scenario's waarin commerciële partijen, belangenpartijen en gemeenschappen de boventoon voeren.

De economische kracht is in de 'staat-scenario's' beduidend zwakker dan in de 'niet-staat-scenario's'. Er is in de staat-scenario's een slechter, onveilig, economisch klimaat terwijl in de niet-staat-scenario's investeringen, groei en innovatie tot bloei komen.

Ditzelfde verschil geldt, in iets mindere mate, voor de nationale veiligheid. Op het gebied van ecologie is het verschil het grootst. De ecologische gevolgen pakken beduidend gunstiger uit in de niet-staat-scenario's.

Voor de internationale betrekkingen is het verschil tussen de twee soorten scenario's wederom erg groot.

Geopolitiek gezien is duidelijk dat het uiteenvallen van de EU slecht scoort op alle drie terreinen. Er zijn risico's voor grootschalige spionage door gebruikmaking van ICT en van bovengrondse en onderzeese drones. Daarnaast biedt ICT, in de vorm van blockchain-gebaseerde toepassingen, nieuwe financiële kansen en risico's.

6.2 Buitenlandse investeringen en overnames

De scenario's wijzen alle op risico's voor traditionele buitenlandse investeringen en overnames. In de staat-scenario's speelt met name de afhankelijkheid van en invloed van andere geopolitieke actoren en staatsbedrijven. In de niet-staat-scenario's is de opkomst van nieuwe vormen van internationale financiering een aspect met zowel positief te waarderen kansen als een verminderde beheersbaarheid.

6.3 Grondstoffenvoorzieningszekerheid

In de staats-scenario's neemt de grondstoffenafhankelijkheid op hoofdlijnen toe (hierbij spelen onzekerheden en manipulatie een rol). In de niet-

staat-scenario's speelt de technologische ontwikkeling en de grotere bereidheid van burgers en bedrijven om in groene technologie te investeren een positieve rol.

6.4 Spionage

De scenario's onderstrepen alle het belang van intelligence. De waarde van strategische kennis neemt toe en leidt tot spionagedruk waarbij de scenario's verschillen in de actoren, middelen en werkwijzen die worden benoemd.

6.5 Handelsroutes en piraterij

Transportlijnen en handelsroutes worden sterk beïnvloed in de staatsscenario's. De niet staats-scenario's verschillen sterk. In het scenario "Commons Communiceren" is er sprake van op voedsel gerichte piraterij.

Bijlage 1

Het analistennetwerk Nationale Veiligheid

Het Analistennetwerk Nationale Veiligheid (ANV) is een gezaghebbend kennisnetwerk dat sinds 2011 jaarlijks de NRB opstelt, in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie namens de Stuurgroep Nationale Veiligheid (SNV).

Tot en met 2010 lag de verantwoordelijkheid voor de NRB bij een aantal departementen, waarbij het ministerie van Veiligheid en Justitie als coördinator optrad. De SNV heeft geconstateerd dat – om de continuïteit, borging van de kennis en de multidisciplinaire aanpak te versterken – het gewenst is deze rol te beleggen bij kennisinstellingen. Ontwikkeling en onderhoud van kennis is immers core business van dit soort organisaties. Omdat nationale veiligheid een breed terrein bestrijkt, met vele disciplines, is het plan opgevat deze organisaties in een netwerkstructuur te laten opereren. Dit plan heeft geleid tot de vorming van het ANV.

Het ANV bestaat uit een vaste kern van zes organisaties (de **Taakgroep NRB**) en daaromheen een netwerk (de Ring) van kennisinstellingen, diensten, bedrijven en onderzoeksbureaus die afhankelijk van de kennisvraag worden ingeschakeld bij de productie van de NRB. De vaste kern wordt gevormd door de volgende zes organisaties:

- Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM)
- Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie

- De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD)
- De Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek TNO
- De Stichting Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'
- Het Institute of Social Studies (ISS) van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Deze organisaties beschikken over brede, multidisciplinaire expertise en bestrijken daarmee gezamenlijk het werkveld van de Nationale Veiligheid. Op deze wijze is de *All Hazard benadering* voor de NRB gegarandeerd en is de eenheid in methodologie en overkoepelende analyses geborgd.

De zes instellingen in de kern dragen gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inhoudelijke kwaliteit van de NRB. Specifieke, aanvullende expertise wordt geleverd door de andere organisaties in het netwerk. De organisaties in de kern en de ring stellen experts en analisten ter beschikking, die in (in samenstelling steeds wisselende) werkgroepen inhoudelijke activiteiten uitvoeren voor de NRB. Een ondersteunend secretariaat (het **NRB secretariaat**) bestaande uit een algemeen secretaris, werkgroepcoördinatoren en projectondersteuning draagt zorg voor de processturing, voortgangsbewaking en ondersteuning van het tot stand brengen van de NRB. Het NRB secretariaat is het vaste aanspreekpunt voor de SNV, de IWNV (Interdepartementale Werkgroep Nationale Veiligheid) en de aangesloten departementen.

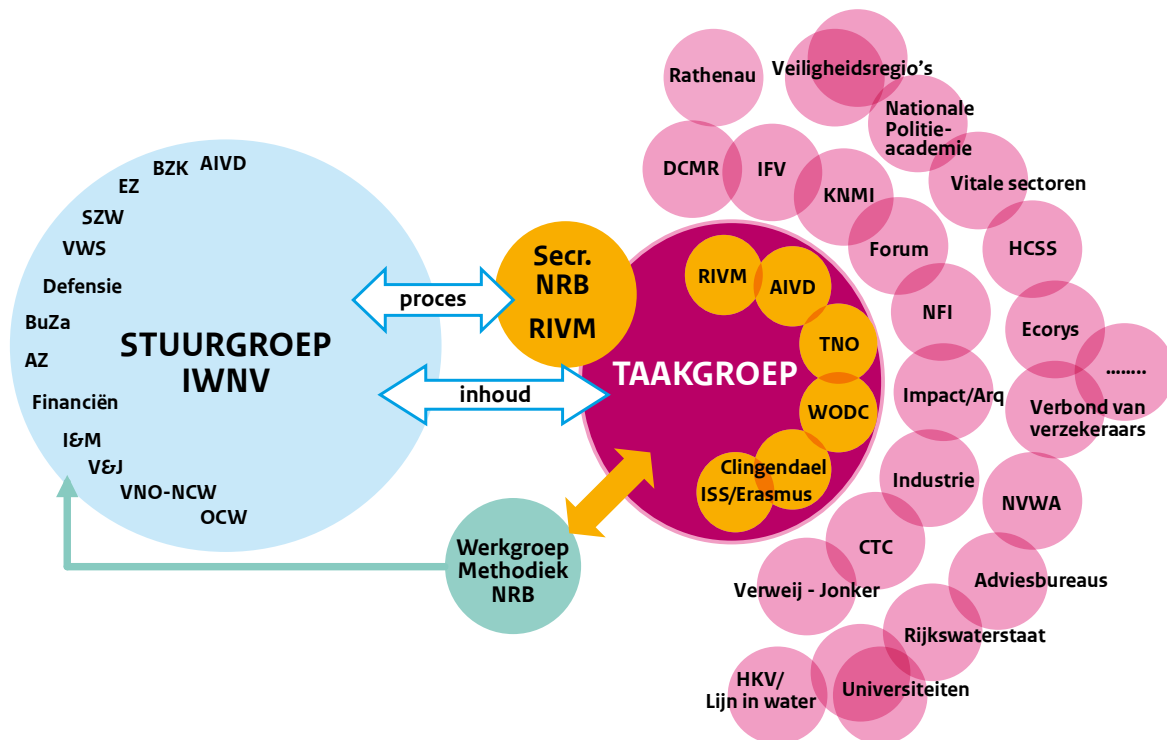
Verder ondersteunt het NRB secretariaat de Taakgroep en de scenariowerkgroepen bij de productie van de NRB en stuurt en bewaakt zij het proces. Het NRB secretariaat is gevestigd bij het RIVM.

De organisatiestructuur is schematisch weergegeven in Figuur B1.1.

De taken van het ANV zijn:

1. Het produceren van de jaarlijkse Nationale Risicobeoordeling, waarbij de SNV bepaalt welke thema's in de NRB dienen te worden uitgewerkt.
2. Het (jaarlijks) adviseren van de SNV over de relevante thema's voor de (volgende) NRB, waarbij naast incidentscenario's ook ontwikkelingen op de (middel)lange termijn en sluipende processen worden meegenomen.
3. Het uitvoeren van thematische verkenningen, ad hoc analyses en andere studies op het gebied van Nationale Veiligheid.

Figuur B1.1 Netwerkstructuur Analistennetwerk Nationale Veiligheid; de ring van organisaties om de Taakgroep is niet statisch en kan naar behoefte worden uitgebreid met andere kennisinstellingen, diensten en bedrijven.

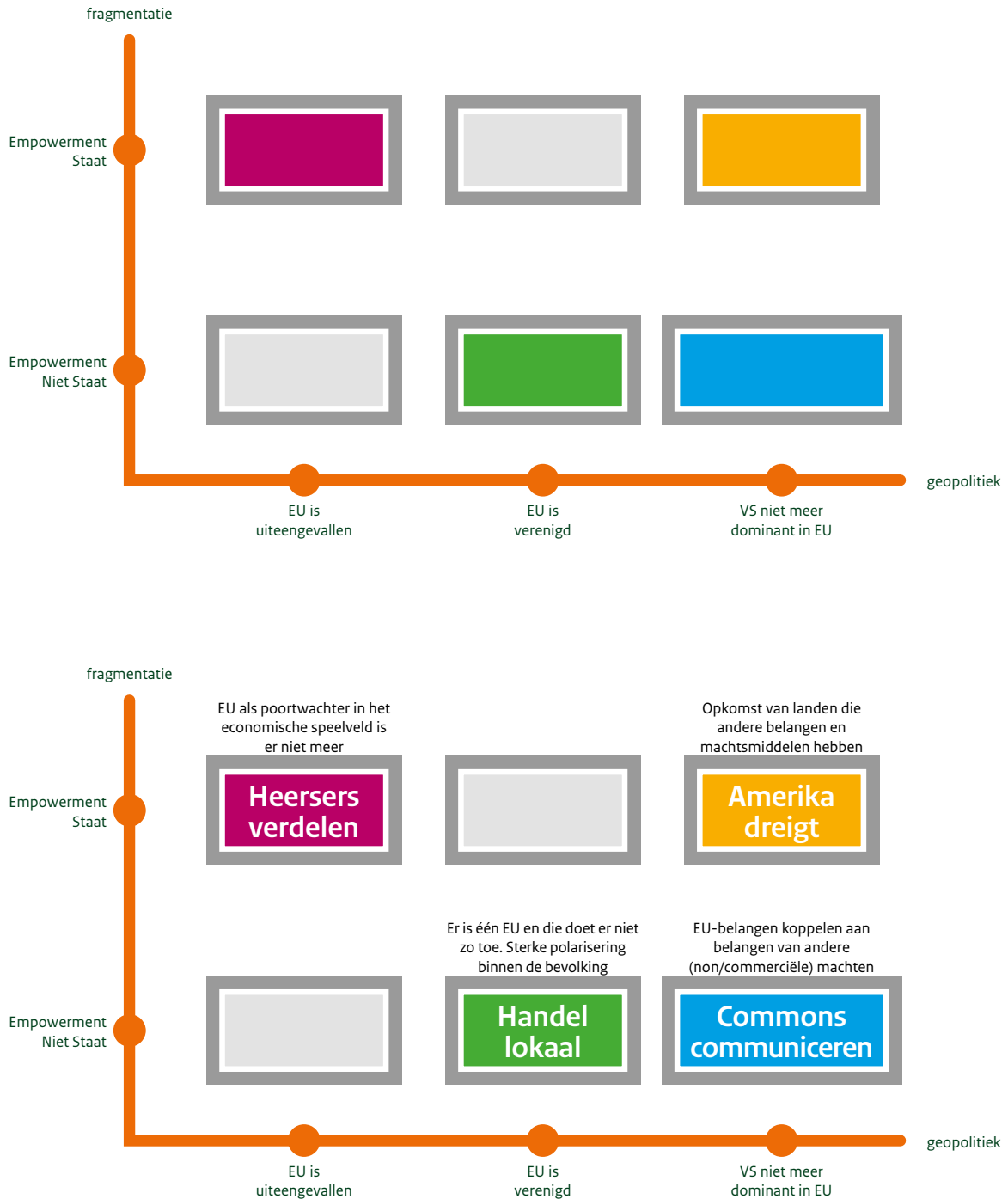
Bijlage 2

Scenario methodiek

De gehanteerde scenario-methodiek is gebaseerd op het orthogonaal kruisen van twee factoren die uit de voorafgaande brainstorm zijn gekomen als belangrijke ontwikkelingen met een onzekere uitkomst en met een hoge impact. Het zijn de factoren fragmentatie en geopolitiek.

Per factor zijn verschillende gezichtspunten gedefinieerd. Het zijn op zichzelf staande gezichtspunten met eigen karakteristieken. De twee factoren met elk hun gezichtspunten geven een stelsel van mogelijke toekomstscenario's. Uit de mogelijke combinaties zijn vier scenario's geselecteerd.

Figuur B2.1 Schematische weergave van het gebruikte scenariostelsel, 'kaal' en met de vier scenario's.

Bijlage 3

Lijst van deelnemers aan de brainstormbijeenkomst

Naam	Organisatie/sector	Rol
Hans Stavleu	Curiozy	methodiek begeleider
Hanneke Duijnhoven	TNO	coördinatie
Harold Bousché	TNO	expert
Ton Bastein	TNO	expert
Marcel Mennen	RIVM	alg secretaris Analistennetwerk
Peter van Bergeijk	ISS/EUR	schrijver
Minke Meijnders	Clingendael	schrijver
Frans-Paul van der Putten	Clingendael	expert
Walter Manshanden	Netherlands Economic Observatory	schrijver
Sijbren de Jong	HCSS	schrijver
Michel Rademaker	HCSS	expert
Gerdien Meijerink	Centraal Plan Bureau	expert
Laura Birkman	Ecorys	expert
René Vogels	Panteia	expert
Nicole Mallens	VNO-NCW	expert
Annemarie van de Rest	Multinationals	expert
Maurice Hoogeveen	Multinationals	expert
Ernest Wiersma	NV Nederlandse Gasunie	Corporate advisor security and crisismanagement
Walter Kroeze	Vitale bedrijven (energie, telecom, etc.)	expert
Ronald Prins	ICT sector	expert

Naam	Organisatie/sector	Rol
Jeroen van der Hoek	Cardano	expert
Sytze van der Veen	BinckBank N.V.	expert
Peter de Kooter	Ministerie van Defensie	expert
Sebastiaan Reyn	Ministerie van Defensie (strategie)	expert
Norbert Deckers	Ministerie BZK	expert
Joost Baeten	Ministerie van Financiën	expert
<i>Analist economische veiligheid</i>	Ministerie Veiligheid en Justitie	expert
Ronald Gertsen	Netherlands Foreign Investment Agency	Financial Sector Projects
Beleidsmedewerker	Ministerie van Buitenlandse Zaken	expert

.....

Minke Meijnders (Instituut Clingendael)
Sijbren de Jong (HCSS)
Peter van Bergeijk (ISS, Erasmus Universiteit)
Walter Manshanden (Neo-observatory)
Hans Stavleu (Curiozy)
Marcel Mennen (RIVM, editor)

.....

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Dit is een uitgave van:

**Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu (RIVM)**

**Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum (WODC)**

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD)

**Nederlandse Organisatie voor toegepast-
natuurwetenschappelijk onderzoek TNO**

**Stichting Nederlands Instituut voor
Internationale Betrekkingen 'Clingendael'**

**Erasmus Universiteit Rotterdam,
Institute of Social Studies (ISS)**

Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

Mei 2016

*De zorg voor morgen
begint vandaag*